лүйрме гылыҗы өңүнде гойды. «Ене нәме бердилер?» дийип сорап, ене серменибердн. «Ёк, башга зат береноклар».

— Хернә берендери шу гылычмы?

— Хава.

— Бай, эренлерем сахы экен-э, жошан экен-э. Мундан яраг болмаз оглум, мунуң битиржек ишини өзүнде гайрат, гурбатың болса, ери геленде, аш пычагам битирер.

— Хай, ата, бермеселер, дагы нәдейин, берендеридә шу.

— Бермеселер, оглум, Испыхан-нусби жахан диенлери юрда ярпы шекилли, Испыханда дөрт усса бар, олар бир ок-яй ясапдырлар, оны үч йылда ясап гутарыпдырлар. Ол яйы лаглы-жөвахырлардан, агыр мерженлерден, алтын, күмүшден ясап чыкарандырлар, ол уссаларың шерти: шол яйы чекен адам болса, шол яйы алярмыш, чекебилмедигем дөрт йүз түмен тылла утдурямышын — дийип эшидипдим, шоңа барсаң, шир худа пириңи ядыңа салсаң, шол яйы чекип аларсың, оглум.

— Алла, ата, ола бир гайры юрт экени, мен оларың дилине дүшсем ягшы!

— Ёк, дилине дүшерсиң, оглум.

Етмиш ики дили диләп алыпды хәли, ол огланың ядына дүшенок, ондан гапыл.

— Оглум, Испыхан барсаң, галасына етип, кыбла дервезесинден гирерсиң, бир мейдан йөресең, өңүнден бир медресе чыкар. Медресәниң ишигинден барып, хабарлашар ялы киши бармы? дийип гыгырсаң, баякы кырк галандарың башлыгы Абдылла галандар шол медреседе окап ятандыр, ңен дузуны хаклажак болса, саңа уссаларың дүканыны таңберер.

Гөроглы:

— Хайыр, ягшы — дийип, атасындан жогап алып, пата алып, нирдесиң Испыхан дийип, сүрүп гидиберди. Ёл ўзак, гепиң гысгасы ягшы. Сүрүп Испыхан барып кыбла дервезесинден гирип, бир мейдан йөриди. Өңүнден бир медресе пейда болды. Медресәниң ишигинден барып:

— Хабарлашар ялы киши бармы? — дийип гыгырды.

Абдылла галандар дашары чыкды. Салам берди, саламыны алды. Гөроглы муны таныды, галандар муны танымады, барып гайданда юмрук ялжак огланды, инди атлы-яраглы герчек гоч йигит болуп гидипдир:

— Хов, ягшы йигит, хабарыңы бер! — дийди.

— Таңры мыхманы болжак, галандар.

— Таңры мыхманы болсаң, хан огул, бу ери метжит, медресе, бу ерде өзүңе жай тапылар-да, атыңа жай тапылмаз — дийди.

Ай, сенә бир тентек галандар экенинә. Мен сениң кырк эшегиңе жай, от, ийм тапып бериндим, сен инди шу галаның ичинде жай тапмыямың?

Соң галандар бирден:

— Хә, сен ким? — дийип сорады.

— Хә, мен Үчгүммез дагындакы сыгыр союп берен Рөвшен.

Пах, галандар, йүврүп гелип гужаклап, атдан алып, аягыны ере дегирмән, гелип хүжресинде отуртды.

— Оглум, гиже-гүндиз намазың ызындан дилегим сенди. Сени маңа худай тагала аңсатлык билен етирди. Оглум, китабың буйругы; өңинчә атыңы ерлешдирейин, атың кишмиш иерми, бүрүнч иерми?

— Эндамлы көрпе ёрунжа ве арпа тапберегай.

— Атың аягының тейине махмалдан паендаз дүшәйинми?

— Бир араба чәге дүшәгай.

Бир ховлуда атыны ерлешдирип, өз янына гелди:

— Оглум, гөвнүң нәме ислесе айдыбер, сен гөк чай ичермиң, гара чай ичермиң, гант эзип иермиң, набат эзип иермиң?

Шүле, сүзме палав, яхна, хер гүн докуз дүрли тагамы хәзир этди, үч гүн болуп дөрдүнжи гүн боландан соң:

— Ханы, оглум, хабарыңы бер? — дийди.

— Галандар, шу галада бир ок-яй бармышын, шол ок-яй — дийип гелдим.

Ол яй галандарың өзүниң етик, белет яйы ол. Галандар — Көп ягшы оглум! — дийип янында бар теңнесини хасаплап гөрди. Дөрт йүз түмен тылла етмеди, ене бирадарларындан, дең-душларындан карз алып, дөрт йүз түмен тылланы жемләп, күйзә салып угради. Галандар өз ичинден:

— Билип болмаз, оглан чекебилмесе, пулуны өз янымдан берейин — дийип, гөвнүне гетирди.

Гөроглыны уссаларың дүканына алып барды. Уссалар:

— Хай, Абдылла галандар, бу оглан нәме? — дийди.

— Хава, уссалар, бу бир таныш огланым, шу гала

яраг дийип гелипдир, онсоң сизиң дүканыңыза алып гайтдым.

— Пах, уссаларың дүканы өзүне белли: «Усса ага, бежеревери» дийип, гетирип гойлан ок-яй көп. «Ине халаныны алайсын» дийип, күделәп өңүне үйшүрибердилер. Гөроглының гөвнүндәки ок-яйың хич хайсысы чыканок. Муны бу яна зыңяр, оны о яна зыңяр. Ахыры Гөроглы:

— Тапберсеңиз дүзүврәгини тапбериң, мен булар билен паззам ойнажак дәл ахырын — дийди.

Уссаларың халыпасы айтды:

— Оглан, яман сениң демиң шах гөрүнйә-ле, хәли бир ок-яй бар, чыкарып гетирип гойжак, сениң ялы оглан тейинденем галабилмез.

— Хай, уссалар, «гүйжи етмез гөре галар» диенлери, хер зат-да болса гетириң, гөрүп галалы.

Уссаларың халыпасы бир шәгирдине:

— Шол ок-яйы алып чык — дийди.

Шәгирди бир хүжреден алып чыкды, докуз габат телетинден габы бар, еке-екеден гапларыны чыкарып гойды, лаглы-жөвахырдан бина болан ок-яй, хүжрә ялкым берип ятыр. Гөроглының сустуны басды, атасы айдыпды: «Оглум, хич ерде горкма, горкан ериңде шир худа пирини ядына сал» дийипди.

Шир худа пирини ядына салып, яйы алды-да, шатырдадып чөкиберди. Яйың ики башы эпленип, бири-бирине етип, тапышып гелйәр.

— Хай, хай, оглан, гүйжүң зор экени, яйы сындырып барясың, ташлавери бәри.

— Уссалар: «Әр лебизден, кой боғаздан» диенлери, муны чекен адам болса, бир пул бермән алямышын дийип эшидип гелдик. Муны чекдик, инди муны сизе бермийәс.

— Ай, ёг-а, бирнеме гол муззумызы бермесең, биз оны бермийәс.

— Ынха бермесең — дийип, яйы гезәберди.

— Хай, оглан, дәлишге, бәлчиклик ғылыгыны гой, догры, муны чекдиң вели, мундан башга ене бир шертимиз бар. Сен мунуң окуны еди пилден гечирмелисиң, онсоң бу яй сенинки болар.

— Көп ягшы, ол шертиңизем битирели.

Көчә чыкып, еди пили хатарма-хатар габат гойдулар. Еди пиле гарап, кеймир окы яя долдурып, шир худа пирини чагырып атып иберди. Еди пилиң ичинден парран гечип өтәгитди. Барып окы галаның голадан дервезесине урды.

— Хай, оглан, пириң зор экени, бар яйы сана багыш этдик—дийдилер.

Галандар дөрт йүз түмен тылланы уссаларың өңүнде гойды, олар:

— Ёк, галандар, вадамыз вада, шертимиз шертдир, чекен адам болса, бир пул алман бержекдирис.

— Ай, болса-да оглана бирнеме хайыр берерине, ырымына ягшы, хер зат-да болса алың!

— Гел, хайырлашманы орта салдың — дийип, хер усса бир жүп түмен тылладан алдылар, дөрт йүз тылланың галанына галандара гайдып бердилер. Гөроглам яйы алып, уссалар билен хайырлашып гайдыберди. Көче билен гелйәркә:

— Оглум, сени ене бир ере элтейин — дийип, галандар ене метжит-медреселиге гетирди, бир хүжрә гирселер, бир аксакгал баба отыр, сакгалам ак, донам ак, селлесем ак, кирпиклерине ченли ак гов ялы болуп отыр. Бу галандарың пири Хош Қәбил Ахбер экени. Хүжрәниң ичине пугта серетсе, хүжрәниң бир бурчунда бир яшыл найза дур, Гөроглының гөзи шол найзадан айрыланок. Яңкы пири айтды:

— Эй, Абдылла сопы, бу нәхили оглан бу?

— Хава, пирим, бу бир таныш огланым, шу гала яраг дийип гелипдир. Сенден шу найзаны дилән алып бермәге гелдим. Шу найзаны шу оглана бер, пирим.

— Ёк, Абдылла сопы, бу найзаны гөтержек огланың пири гаты зор герекдир. Бу найза хер гезип йөрен сапаяга башартмаз.

— Ёк, пирим, бу оглан энайы оглан дәл, баякы уссалардакы лаглы-жөвахырдан болан ок-яйы хем чекип алды.

Пир бу хабары эшидип гызыберди:

— Ай, оглан, пириңи хабар бер, болмаса, бу яна алып бер ок-яйы — дийип, бу пирем муны сынап дур, ёгса, Гөроглы муны танып дур, шол деслап барып чынарың дүйбүнде намазына уян пири шу пирди. Гөроглы гайырак-гайыррак отурып, бу пире гарап, өз пирини хабар берип, бир бәш келеме сөз айдар герек:

Яланчы паныга гелен,
Гелен я хезрет Алыдыр.
Ыслам үчин дин гылыжы
Чалан я хезрет Алыдыр.

Эгнинде ала галканы;
Гелер яйканы-яйканы,
Он ики ымамын тарханы
Болан я хезрет Алыдыр.

Дүлдүл мүнер тозы билен,
Мыдам хакын сөзи билен,
Пыгамберин гызы билен
Болан я хезрет Алыдыр.

Ат гөтермиш азыгыны,
Хак гечирмиш языгыны,
Пыгамберин йүзүгини
Алан я хезрет Алыдыр.

Дагларын башы сазалы,
Сөзлеген сөзи мазалы,
Гара атлы, яшыл найзалы
Болан я хезрет Алыдыр.

Багларын сапасы алма,
Саралыбам меңзим солма,
Гөроглы, сен мүңкүр болма,
Пирим я хезрет Алыдыр.

— ХӘ, АБДЫЛЛА сопы, бу огланың пири зор экени, бар, найзаны алса алагайсын, бар, багыш этдик.

Гөроглы йүврүп барып найзаны алды, чыкыбержек боланда:

— Ай, Абдылла сопы, бар ичердәкилери хем багыш этдик, чыкарып бер, бу оглан яраг шайыны тутсун.

Бу галандар бу пириң бар задына етикди. Ене бир хүжрә гирип, бир букжаны голтуклап чыкыберди, Гөроглы хем бу найзаны сүйрәп, бу хем гайдыберди. Көчеден гелйәркә, Гөроглының гөвнүне гелди:

«Алла, Абдылла галандар муны Хош Қәбил Ахбар диен улы пирим дийип айтды, булар ялы пириң нахарханасында кабла, чекдирмә, шүле, сүзме палав, яхна[1] гайнап дурса герекди, эмма вели, бизә бир хөдүрем этмед-ов бу, көп гысганч экен-ов бу пир, я шу букжаның ичиндәки күлче-гатламамыка, мейдана чыкып ийәйиң дийдимикә.

Галандар хүжресине гелип ачып гөзлесе, күлче-гатлама нәме ишлейәр, бу янкы нәме ишлейәр, мунуң тамамы яраг экени, алтын якалы совут[2], галкан, шешпер[3], айпалта, тылла дестели газма хем башга шуңа меңзеш яраглар, тамамы батырларың гөтерйән яраглары экен. Ай, хуллас, гепиң гысгасы, Испыханда Гөроглының яраг шайыны тутан шу галандар болды. Ене үч, дөрт гүн болды.

Галандар, маңа жогап берсең, мен инди гайдян!

— Оглум, болсан-да хызмат эдйән, гайтсаң-да хызмат эдйән.

— Ек, галандар, мен гайдян — дийип, Гыраты бир кемсиз чыплак эерләп, ярагларыны дакынып, чыкып уграберди. Галандарам юрдуң четине гелинчә узадып гелди.

— Галандар, «Узадандан ёлдаш болмаз» диенлери, саңа жогап, гайдыбер.

— Ек, оглум, сенден бир дилегим бар, шол дилегими битирсең гайдян, болмаса, өлинчәм атыңы жылавлап йөрүшим.

Гөроглы өз янындан ичини гепледип: «Бу берен затларының пулуны гайдып диләйжекмика, эгер атымдан башга нәме дилесе, менем мертлик билен битирейин, дине атымы дилемесе боляр — дийип, гөвнүне дүвди-де:

— Галандар, нәме дилегиң болса, айт, битирейин — дийди.

— Битирсең, оглум, баяк Үчгүммез дагында отыркаң, сениң екеже сыгрыны сойдурып, дузуны ийип гайтдык, онсоң дуз-несибәмиз чекип, Рейхан диен бетбагтың үстүнден дучар гелдик, «Ягшыны гөрмек гөз арслан» диенлери, «Тарып этмек согап» диенлерини гурханда гөрүп, онуң янында бәш-алты агыз сөз айдагайдым. Мениң шол гүнәми өтсең гайдян, болмаса атың аягында паяндаз болуп, йөрүшим — дийди.

Гөроглы:

[1] Яхна — гайнан эт, сон совадыляр.
[2] Совут — урушда гейилйән демир гейим.
[3] Шешпер — токмага меңзеш яраг.

— Галандар, хемме гүнәң шол болса, олар такдыр эзелдир, бар гүнәни өтдүм — дийип, галандарың гөвнүни шат этди. Галандар Гөроглы билен хошлашып, хошал болуп, ызына доланып гайтды. Гөроглы хем: «Екәниң яры худа» дийип, басды ата гамчыны, бир мензил ёлы бир басып, ики мензил ёлы ики басып, сүрүп атасының чертегине гелди. Атыны баглап, атасының янына гирди. Атасы билен аманлык-эсенлик сорашды. Атасы:

— Оглум, саг-аман гелдиңми?

— Гилдим, ата.

— Ханы, нәмелер гетирдиң, оглум, бир гөрейин.

— Ине, мениң гетирен затларым, ата — дийип, хемме гетирен затларыны атасының өңүнде гойды.

Жыгалы бег хеммесини еке-екеден сыпап-сермәп, бу янына гечирди.

— Ай, оглум, мен сени адам этжек болуп дагларда гездим, дерелерде гездим, маңлайым ярылды, гөзүм оюлды, оглум, ахыры сени адамлык дережесине етирдим. Инди шу ат, шу ярагларың билен өз алажыңы өзүң гөрмесең, башашак гитсенем, мениң сана гынанжым ёк. Шу вагта ченли мен сана оглум дийип йөрйәдим, аслында сен мениң агтыгымсың. Сениң какаң юрдуң батыры хем сердарыды. Оглум, Чардаглы Чандыбил юрдунда сениң кырк мүң өйли текели-түркменли илиң-улусың бардыр. Олар сердарсыз, баштутансыз галдылар, оглум, Чандыбиле гидели, өз юрдумыза баралы, ил-улусына баш бол, оглум. Эгер сен Чандыбиле барып, кырк мүң өйли текели-түркменли илиңе сердар болсаң, башга алыс даш төвереклердәки йүз мүң, элли мүң өйли болан әхли түркмен халкларам сана яр болуп, сени голлар, оглум, юрда баралы, оглум. Юрда зулмы билен дүнйә ган чайкаян залым патышалардан ганымызы алалы, ар-намысы ерде галдырмалы — дийип, Жыгалы бег бозулды-да хамсыкды. Гөроглы хем бозулып хапа болды. Жыгалы бег:

— Ай, оглум, Чандыбиле барсаң, мениң Генжим диен оглум бардыр. Ол дири болса, малындан биржигини худай ёлуна-да берен дәлдир. Бир-ики ярым адамларың болшы ялы, малыны өзем ийип билмән, дащ ялы гатап өлүп гитжек адамдыр. Ол нәме болса-да өзүне, биз онуң малындан чаллык гечи хантама дәл, йөне хер задам болса, бәрден баранда шонка барып дүш-де хал ахвал сораш, юрдуң ягдайыны бил. Өз улус-илимизе баралы,

оглум — дийип, Жыгалы бег агтыгына гарап, бәш келеме сөз айдар герек:

Ялңыз балам, алгын пендим.
Юрдуң терк эйлежи болма!
Өзүңден гайры намардың
Миннетин чекижи болма!

Гыраты беспе жул биле,
Отурышгын әхли дил[1] биле,
Өлинчәң бедасыл биле
Мәхрибан болужы болма!

Яшулулар генеш этсе,
Ягшы-ямана гөз етсе,
Ил-халкың бир иш тутса,
Сен ондан галыжы болма!

Тагам берсең, бергин ажа,
Даянгын эгри гылыжа,
Эмма дуран гуры агажа
Нәхак ган чалыжы болма!

Шат бол ил-халкың гөренде,
Сөзүн ал генеш беренде,
Бир гарып аглап дуранда,
Янында гүлүжи болма!

Жыгалы бег, өвүш-өвүш,
Мыхман гелсе, этгин сөвүш.
Дөвүшсең, мерт билен дөвүш,
Намарды ковлыжы болма!

ЖЫГАЛЫ БЕГ сөзүни тамам этди. Гөроглы атасы сөзүни диңләп:

— Боля, ата, мен эртир ир биле гидейин — дийди. Шейлелик билен дынжыны алып, эртеси Гөроглы атасындан жогап алып: «Нирдесиң Чардаглы Чандыбил» дийип, сүрүп гидиберди. Барды түркмен сәхрасына илатың илери четинден. Илери четинден барса, чарва-малдар адамлар илатың четинде отурян экен. Бир махалдан

[1] Әхли дил — гепе дүшүнйән хакыкы адмлар, йүрекдешлер.

гөзүне баш-алты саны ак үзүкли өй гөрүнди. Өйүң ишигиндеи барып:

— Хабарлашар ялы адам бармы? — дийип сесленди.

Генҗим агасы дашарык чыкды. Салам берди. Саламыны алды. Олам оны танымады. Бу-да муны танымады. Генҗим агасы:

— Хов, ягшы йигит, хабарыңы бер — дийди. Гөроглы шол ерде жылавы эериң гашына ташлап, аркасындан сазы какып алып, Генҗим агасына гарап: «Мен хәли, агам хайсы, илим хайсы билебилмедим» дийип, бәш келеме сөз айдар герек:

Агажан, арзымы айдайын сана,
Илим хайсы янда билебилмедим?
Тә өлинчәм гуллугында болайын,
Ёлум хайсы янда билебилмедим?

Пирим Алы шерап берип гандырды,
Бабам Жыгалы бег салам гөндерди,
— Генҗим аган бардыр — дийип дөндерди,
Агам хайсы янда билебилмедим?

Билсем барып, белент дагдан өтер мен,
Арым алып, максадыма етер мен,
Ил хакы үчин кеймир окум атар мен,
Ганым хайсы янда билебилмедим?

Хакдан өзге киме айдай дадымы,
Хич ким билмез сынамдакы одумы,
«Гөроглы» дийп, илим гойды адымы,
Илим хайсы янда билебилмедим?

Ат-овазам бу әлеми тутмага,
Гөвүн телвас эдер иле етмәге,
Ганым гөрсем, кеймир окун атмага,
Ганым хайсы янда билебилмедим?

— Гөроглы!— дийп, пирим гойды адымы,
Хакдан өзге киме айдайын дадымы,
Хич ким билмез сынамдакы одумы,
Илим хайсы янда билебилмедим?

БУ СӨЗИ айдандан соң

— Хов, ягшы йигит, сен Генҗим агам диййәсиң, атам Жыгалы бег диййәсиң, мен сениң сөзүне дүшемок, сен мана хабарыны дилден беян эт, сен ким?

— Мен Ады бег солтаның оглы, Жыгалы бегиң агтыгы.

— Баякы Рөвшенми сен?

Эдил шонуң өзи мен — диен бадына Генҗим агасы ылгап гелип, гуҗаклап атдан алып, аягыны ере дегирмән гетирип, ак өйүң төрүнде отуртды.

— Эй, Рөвшен жан, асмандан индиңми я ерден чыкдыңмы? Биз эшидип йөрдүк Хүңкәр патыша дөрдүсинем дири ере гөмдүрипдир дийип.

— Ёк, Генҗим ага, Хүңкәр патыша диңе агамы өлдүрди. Атамынам гөзүни ойды. Ондан гачып чыкып, Үчгүммез дагында чертек дикип, месген тутуп отырыс. Атам: «Генҗим аган гелип бизи гөчүрип экитсин» дийип, мени сениң янына иберди. Юрда гөчүп гелмекчи болдук, Генҗим ага!

— Көп ягшы оглум, сен бу ерде болубер бакалы.

«Барлының базары янында» диенлери, бәш-алты инери ховутлап, бәш-алты догма башыны итдирип, Генҗим какасының янына гидиберди.

Генҗим бег гелди какасының янына. Аманлык-эсенлик сорашып, оларда бир агшам болдулар. Жыгалы бег пикирин нәме гош-кетели бар, эртеси чатма-патмасы билен гөчүрип алып гайдыбердилер.

Жыгалы бег хем гелип, юрдуна говшуп, месген тутуп болуберсин.

Бир ай, кырк гүн боландан соң, Чандыбилиң илаты бир мәрекеде маслахат этдилер.

— Хав, илат! Ады бег солтан өлели бәри, Жыгалы бег гидели бәри, юрдумыз баштутансыз, хәкимсизди, белли эеси ёкды, ынха, Гөроглы герчек гоч йигит болуп гелипдир. Дердимизе яражак, шуны юрда хан эделиң — дийип илат маслахатлашып: — Озал какасам илата сердарды, какасының орнунда гояйлың — дийип, какасының орнунда гоюп, Гөроглыны илата сердар этдилер.

— Ёлбашчы болан адама генжи-хазына, дөвлет герекдир — дийип, илат — малдар байлар зекадындан мал берйә, пулдар байлар — пул берйә. Галладар байлар — галла берйә.

Хан болан адама нөкер герекдир — дийип, ине муна нөкер жемләп берйәлер. Пах, өзүне белли, ил ара-

сында хер хайсы боля, иш хош якмаян ловент-ялтаклар, гачгаклар, көлеге сөен жалатайлар боля, шолардан бир топар иш хош якмазлары нөкер — дийип йыгнап, Гөроглының элине бердилер. Гөроглы өзүне белли, өз атасының гылыгындан болан йигит. Ол бу гүнлүгини тапса, эртесини гайгы эдйәми? Ол:

— Йигитлер, айдыжы багшы болса, чалыжы сазанда болса экелиберин. Палав болса гүнде үч-дөрт вагтына бишириберин! — дийди.

— Бейле совгуда, харажада зат чыдямы, яңкы адамларын беренини бәш-он гүнде ийип, бу ял ягылары соңуна чыкды. Онсоң Генжим агасы бай адам, Генжим агасындан несъе-новган гоюн алмага айланышды.

Соңабака Генжим агасының янында-да несйә гечмеди, олам несъе гоюн бермесини гойды. Ондан соң ерастындан адам иберип, онуң гойнундан огурлатмага башлады. Ай, заңнар, агасының малына эл гарып башлад-ов, бир гүн бәш-алты гойнуны огурлап ийди.

Пах, Генжимем бир небсине эжиз адам, бу ишиң Гөроглудан етенини анлап, шондан Гөроглының мейханасына бака уграды. Гелип, мейхананың агзында сыпаның үстүнде отурып, сопбажыны яг күйзесиниң дыканжы ялы эдип, лагр-лагр эдип сөгүнип башлады.

— Ай, заңнар Гөроглы, Гөроглы заңнар, мен сенин үчин мал газаныпмыдым, дүнйә газаныпмыдым? Инди сен өз алажыңы өзүң гөрмежекми, заңнар. Мен сени бакайынмы я-да янындакы ял ягысы бидөвлетлери бакайынмы? Бу, баш болан, хәким болан йигиде бак-а, мунун эдйән ишине бак-а! Бу хан-солтанларың улусының, кичисиниңем тапавуды болмаз, ол янда Хүңкәр патыша-да илиң малына ҫалаң салып, халка зулум эдйә, бу ерде сениңем эдйән ишиң шона меңзейә, заңнар. Хүңкәр патыша ялңыз агаңы өлдүрип, гарры атаң гөзүни ойды. Ол янда ол ганың гидип ятырка, сен бу ерде бир бөлек бидөвлетлери дашына йыгнап, мениң малымы чапавуллаясың. Бейле бинамыслыгын билен топрак башына, заңнар — дийип, сөгүнип, хүнүрдәп өйүне гайтды. Ол гайдансоң, Гөроглы ойланды:

— Алла, «Дәлиниң мүң гепи телек, бир гепи герек» диенлер-ов, мениң бу ятышым дәл экени — дийип ичини гепледип, йигитлериниң янына гелип:

— Йигитлер, сиз маңа нөкер болсаңыз, йөрүң беглер,

ар алмага гидейлиң — дийип, йигитлерине гарап, бир бәш келеме сөз айдар герек:

Беглерим, арзымы айдайын сизе,
Йөрүң, беглер, ар алмага гиделиң!
Хернә хызматыңыз гөрсетиң бизе,
Туруң, беглер, ар алмага гиделиң!

Гоч йигитлер пир голуны аландыр,
Гөрүң, муханнесиң меңзи соландыр,
Рум, Ыстамбулда намыс галандыр,
Гелиң, беглер, ар алмага гиделиң!

Озалы атамың гөзүн ойдурды,
Соңра тутуп, менің агам өлдүрди,
Йүрегимни гам-гуссага долдурды,
Гелиң, беглер, ар алмага гиделиң!

Ылгар гүни гөрсек ганым гарасын,
Даг ашса-да тутар ялы төресин,
Сайлап миниң дал бедевиң сересин,
Туруң, беглер, ар алмага гиделиң!

Мейдана гиренде отлар якылар,
Найза урсаң, полат зери сөкүлер,
Деп беренде, алтын туглар йыкылар,
Йөрүң, беглер, ар алмага гиделиң!

Акмак биакылдыр, несихат алмаз,
Муханнес сөвешиң тәлимин билмез,
Гөроглы бег арын алмаян галмаз,
Туруң, беглер, ар алмага гиделиң!

БУ СӨЗИ айдандан соң, хемме йигитлериниң салы сува гачды.

— Йигитлер, салыңызы сува гачырып отурман, гитмесем болмыяр, мен хөкман гитмели, ене-де сизлере эртире ченли пурыжа берйән, гитжегиниз болса, пугта тайяр болуп отурың. Гөвни бөлегиниз болса, алла ярыңыз — дийип, ол өз хүжресине гаршы гидиберди. Гөроглының болян хүжреси өзбашына бөлек ердеди.

Гөроглы гиденсоң булар мейханада этдилер галма-

галы, хам пайлашян ялы, этдилер говры. Бирден бири бу яндан чыкып:

— Ай, йигитлер! Мунуң айдян сөзүне дүшүндиңизми — дийди.

Онда бири айтды:

— Дүшдүк!

— Нәме дийип гитди? Хүңкәр патыша мунуң ялңыз агасыны өлдүрипдир, атасының гөзүни оюпдыр, ине, бу заңңар шондан ганыны, арыны алмага гитжек бу.

Онда бири бу яндан чыкып:

— Ә-ә-й йигитлер! Йигитлер! — дийди.

О яндан ене бири:

— Хә, нәме болупдыр? — дийди.

— Нәме боланыны гөрмән дурмусыңыз. Бу заңңар ийип-ичип мес болуп, туршусы депесине чыкыпдыр, отуз-кырк атлы билен кырк дөрт дервезели шәхере дегип, абрай тапжакмыш бу, муңа гөзи гызарып, дүзе дүшен ага диерлер.

Бу яндан бири чыкып:

— Ай, йигитлер, алажыңыз нәме, гиделиң дийсе гидәймели боларсыңыз. Ёгса нәме, ине айдыжы багшы, чалыжы сазанда, ине бир яныңызда я палав, шүле, ене бир йүзүне яхна, ене бир яныңызда чай, гант, теммәки, кейпи-сапа, эйсе, сиз бу затлары ийип-ичип оммалып ятжакмыдыңыз? Элбетде, сүйжи-сүйжи иймәниң дүйбүниң бир чөпи болмалы. Ол сизи бикәр ере сыгыр яллан ялы ялламая, ите-де бикәр ере ял берилмейә, йигитлер— дийди.

Бирнәчелери маслахат эдип:

— Биз-ә шу гиже гачжак, сизем халаныңызы эдиң, йигитлер, бизиң өнки иенлеримиз жанымыза нош болса боля, бизиң атамызың гөзи оюлмандыр, оюлса Гөроглының атасының гөзи оюлыпдыр, нәме, бизиң агамыз өлдүрлипми? Ай, мунуң зенини... — дийди.

Бу яндан бири акыллысыран киши болуп:

— Булар гачса гачыберсин, сизлер гачман, мениң диеними эдиң — дийип айтды.

— Хә, сениң нәме диениңи эдейли? Бу заңңара серет.

— Хә, эйсе, гитжек дийдиңиз, гидиң-дә.

— Ёк, оны сиз билензак, ол сизи сынамакдан өтри бу сөзи айдып гитди, өзүңизе белли, шу гүнлер Генжим агасам несъе гоюн беренак. Башга ерденем алгы-бергә өтенак, шу гүнлер бу заңңар гайлап йөр. Онуң үчинем

бу шуларың ыхласлысы, биыхласы сайлансын дийип, шу сынагы эдип гитди. Ёгса нәме, отуз-кырк саны атлысы билен кырк дөрт дервезели шәхере дегип, абрай тапмажагыны билмән, ол телбеми, дәлими нәме?

Бәш-алты санысы ынанып, мунуң диениңи эдип галды. Өзгелери болса, шол гиже ил ятандан соң: «Сизем халаныңызы эдиң» дийшип, гачып гитдилер. Мунуң төверегине нөкер дийлип берлен адамларың хеммеси энеси уруп, атасы сөген бир топар вепасызларды. Ата-энесине вепа бермедик, ил-халкына нирден вепа берер?

Эртеси Гөроглы атыны эерләп гелсе, нөкерлериниң диңе бәш-алты санагы отыр, галанлары ёк болупдыр. Гөроглы:

— Ханы йигитлер, буянкыларыңыз нирде? — дийип сорады.

— Ай, Гөроглы ага! Жыгба-жыга гезек геленде, сайланар галар өзи. Сениң билен дең дуруп өлүшжек ине бизлер бар, башга ким болуп билер — дийшип гурсакларына какдылар.

— Йөрүң, өлүшсеңиз — дийип, алып чыкып гидиберди.

Чыкды чөлүстана, сүрди дагыстана, галаның ичиндәки демирлик мейданда тапдырямы? Атлыларың кем-кемден ели чыкып, ховы басылып, сүтүнлери сүйнүп башлады. Бири айтды:

— Достлар, бүйә гитжегини чыналдан болмага чемли, бу заңңар хич яна совулман сүрүп баря-ла бу.

Онда бири айтды:

— Чыналтма нәме ишлийә, муны чарва байлары зыяпата чагырандырлар, шоңа баряндыр бу.

Онда ене бири айтды:

— Чарва байлары зыяпата чагыран болса гаты ягшы, пах, шу гүнлер дүйәниң гойы өлүми кәндир-ов.

Онда ене-де бири айтды:

— Чарва байында нәме ёк! Хемме зат бар. Онда, алачалы ягам бардыр.

Чарва байларына совлар диен тамалары барды, Гөроглы болса оңа-да совулман, кыбласындан гечип өтә гитди. Бир ел йүреги:

— Ай, йигитлер, ишиңиз гайтды, бу совулжак ериниң душундан гечди, ишиниз гайтды, бу гитжегини чын гартды.

Бири бу яндан чыкып:

— Вах, йигитлер! Мени дийсеңиз-ле, мени, мениң самсыклыгыма гараң. Мен иймәге зар дәлдим, ичмәге зар дәлдим. Еди патышаның хазынасы ялы хазына мениң атамда барды. Мен атамың газанаңыны ийип, пулуң аркасындан хезил эдип, донумың сынындан тутуп, көлегеден, көлегә айланып, итлери көлегеден ковуп, көлегәни итлере етирмән, аркайын укыны алып, туруп чай ичип, чилим чекип, мес болуп, йүпек гейимлер гейип, йүпек ищлик доны ясгынжак алып, телпеги чекгә гышык атып, сечекли яглыгы гушанып, сечегини сечелендирип гойберип, обаның ичинде гелин-гызлара гуванып йөрсем болмадымы? — дийди.

Онда бири бу яндан чыкып:

— Хав, жора, сен өзүң байың оглы боландан соң, нәме бизлери кашшагың оглы хасаплап, муны бизе гыжалат берип айдямың? Бизем өзүмизиңпес адам хасаплямызак — дийди.

Ене бири чыкып:

— Жоралар, бириң кесип, бириң бичип, улы дава болуп гитмәң, бу ине бир ере барар дүшер, чай ичер, чилим чекер, кейпини көклэр велин, шол вагт муңа бир сөз айтдырайлың, агзындан белли жогап эшиделиң.

Гөроглы бир ере барып, дагыстанлыкда дүшүп, чай ичип, чилим чекенден соң, булар Гөроглының янына гелип:

— Хав, ага, шу барян угрунда хи бир олжа-полжа диен ялы бир талап бармы? Элбетде, болса, алгы-бергә делалат боларды, чай-теммәки пулы боларды. Я-да ар-намыс дийип, башыны этегине салып барямың? — дийдилер.

— Йигитлер, мениң олжам-да болмаз, талапым-да— дийип, Гөроглы йигитлериңе гарап, бәш келеме сөз айдар герек:

Ылгарым [1] бар Румустана,
Мениң билен ашан йөрсүн!
Ар үстүнде ширин жандан,
Малдан-башдан гечен йөрсүн!

Ким ок билен, ким яй билен,
Йигит ягшысы шай билен,

[1] Ылгар — йөриш.

Душман гөренде ой билен
Йүзме-йүз санжышан йөрсүн!

Йигидиң мырады атдыр,
Аты сакламак дөвлетдир,
Кесгир гылыч янар отдыр,
Ода өзүн уран йөрсүн.

Гөроглы, бу демме-демдир,
Муханнесе гелен гамдыр,
Йигиде сөвеш байрамдыр,
Малдан-башдан гечен йөрсүн.

БУ СӨЗИ айдандан соң, булар:

— Пахай, биз нәме малымыздан, башымыздан гечип, бизиң агамызы өлдүрипмидилер, атамызың гөзи оюлыпмы нәме? — дийдилер.

— Гөроглы ага, бизлере жогап берсең, бизлер гайдяс, бизи уруп-кәйиәп әкитжек болуп нәтжек, баранда-да пейдамыз дегмән, гайта ногсанымыз дегер. Бизлере жогап бер, ага!

— Пейданыз дегмежек болса, мен сизи уруп-кәйиәп әкидип нәдейин, барың, барыңа жогап, гайдыберің! — диен бадына, булар дөнүп гайдыберйәлер.

Ызларына дөнүп, бир мейдан йөрәнлеринден соң, бири айтды:

— Бу заңнарың гепине ынанып болмаз, бизден айрылып, екелик басып, карары етмән: «Сизи әкитмесем болмады» дийип, ызымыздан етәймесин.

Булар болдулар бир басгы, бердилер шарпа-шарпа. Булар гайдансоң, яңкының айданы ялы, Гөроглам бирнеме екесиреди. Гөроглының урша, аламанчылыга чыкышының ин биринжи гезеги, өни шуды. Гөроглы дөнүп, бир гайтжак хем болды. Ене-де ойланып: «Инди ёла чыкып, ызыма дөнүп, галама барсам, Генжим агам нәме диер, ол атымың гуйругына сүбсе дакып гыкувлап, галаның әхли итлерини ызыма салып, масгара эдер, илден чыкарар мени. Хей, заңнар Гөроглы, хачана сен бәш-алты саны жалатайы адам эдип етишдирип, олардан арка гөзлежек. Сен мерт бол, мердана бол» дийип, өзүне гөвүнлик берди ве Гыраты яланачлап, ямашгандан әерләп, көйнекчәни агдыграга-да салып, кечәни сыртына бөкдерип, гуйругыны гачарак дүвүп, Гыраты мүнди-де:

«гуры сәпҗин» диен йөришине салып, өвүсдирип галыберсин.

Гөроглының какасының янында гезйән кырк атлы нөкери барды. Ады бег солтан өленден соң, онуң нөкерлери юрдуң бег-төрелериниң, дөвлетлилериниң зулмуна, сүтемине чыдаман, ачлыкда-хорлукда галып, Чандыбилден гачгак болупдылар, олар гачып чыкып, бир дагыстанда чертек дикинип, месген тутуп ятырдылар. Бу атлыларың баштутанына Сапар Мәхрем дийип ат берйәдилер. Лакамына Сапар Көсе диердилер.

Гөроглының ёлам шу атлыларың үстүнден дүшди. Бу атлылар чертеклерини дагың ичгинрәк бир ян булҗумында тутупдылар. Сапар Мәхрем өз атлыларындан Дәли Мәтел, Сейтек Гырма диенлери: «Кервен өтсе, хабар бер» дийип, дагың дербендинде гаравул ташлапды. Буларың кәри өтен сөвдагәри, шаларың, ханларың кервенини талап ятмакды.

Гүн чыкды, яңкы гаравуллар Гөроглыны гөрди. Сейтек гырма айтды:

— Бар, Мәтел, шу ерден бир атлы гелйәр, Көсе дага хабар бер, шуны алма алажыны эдейлиң, Көсе дагы ата ийм бермәнкә тиз етиш.

— Хайр, ягшы — дийип, Мәтел ат гамчылап гайдыберди. Сапар Көсе-де шол вагт атларыны ялаңачлап, яңы торбаны гейдирен экени.

Гөрселер Дәли Мәтел ат гамчылап гелйәр.

— Мәтел бир хабар тапып гелйә, деррев атың башындан торбаны алың — дийип, Көсе йигитлерине буюрды. Атың башындан торбаны алып, эерләп, Мәтел гелмәнкә тиз тайяр болдулар заңңарлар. Көсе Мәтелиң гелмегине ховлукды-да:

— Хәй, Мәтел — дийип, тыгырыберди Көсе: — Хабарыны айда-айда гелибересең болмыямы ахырын, кервен көпми?

— Ай, Көсе, кервени нәтҗек, буянкыны нәтҗек, бир атлы гелйә велин, шол я юрт сораян хан, я-да юрды сорян төре, я болса еди патышаның хазынасы ялы хазыналы, дөвлетли бай, хайсы-да-болса шуларың биридир, диңе онуң үсти-башы, эгин-эшигем еди аркамызы ере дегиржек дәл. Эгер шоны эле салып билсек, бизиң еди аркамыз яманлык йүзүни гөрмез, сыртында бөкдеригем чай, теммәкимикә диййән, ыгында ысындан дурабилмедим.

— Атланда-атлан болшуп, атланан атыны депип, дагың дербендине бака йүзин салайдылар. Дербендиң бәрсинден баран батларына Көсе айтды:

— Йигитлер, сиз гөрүнмән дуруң, мен шу атлыны огрынча өз гөзүм билен бир гөрейин — дийип, атдан дүшүп, дагың гәдигинден серетди. Гөроглыны гөренден айтды:

— Ай, йигитлер, мунуң аты яман сатанлак гөрүнйәле; бу атың йүзи-гөзи гаты хыйрсыз гөрүнйә, дашдан ковсак, бу бизе эл бержек ат дәл, гиҗеси билен шөвүри етип гелйән атдыр бу. Бизиң атларымыз болса док ятан атлардыр. Раст алкымлап гелсин, онсоң ковайлың. Үстүндәки болса бир гөгеле оглан.

Бир танап, ярым танап якынлап гелен махалында бирден кырк атлы дагың дербендинден чыкып найзаны япырып, Гөрогла гаршы «алла» дийип ат гойдулар.

Бейле-бейле затлар Гөроглының гөрмедик заты, ызына дөнүп бир гачҗагам болды, ене-де «гел-эй-гачмайын» дийип, өзуне гөвүнлик берип, найзаның өкже тарапыны өврүп, санҗылып дуруберди. Булар-да атланан киши болуп, хеллевлешип гелйәр бир топар атлы. Гөроглы хем берк дуруп, геленини санҗып агдармага башлады. Ин соңунда Боздуманыны гүбүрдедип, Сапар Көсе гелди, Гөроглы мунам атдан агдарды. Кыркысынам атдан агдарды. Гызыл яйрыт этди. Сапар Көсе айтды:

— Хав, ягшы йигит, сениң билен ат үстүнде бир найзабазлык, оюнбазлык эдейли дийсек, сен чына яздың-да, яман найзаны хырчыны дишләп урясың-ла, заңңар.

— Әй, йигитлер, сизиң дегишмәниз болса, бизиңем дегишмәмиз, сизиң, чыныңыз болса, бизиңем чынымыз, Хәли хич гайсыңа өлер ялы яра дүшенак.

Ат үстүнде дест бермежегини биленден соң, Көсе бирки санысының гулагына пышырдады:

— Бу ат үстүнде бизе эл бержек адам дәл, сизлер аңыррак гиден киши болуң, мен шуны алдап-огшап, атдан дүшүрип, бир гөреш тутан киши болайын. Шол вагтда муны габырдадып басайлың, йөне кыркыңам бирден топулып геляге-де хеммәң хүмер-хүмер, тогар-тогар эдип, бир-бириңи басып өлдүрәймәң, икиден, икиден гелиң хем-де муны өлдүрмән дири тутуп, элини аркасына даңып чертегиң өресине сарап, ызына хабар эдейлиң, мунуң ызындан мүң тылла, ики гап гаршы теммәкиниң гел-

жеги гөрнүп дуря. Бу заңнарың ызы дөвлетли болара чемели.

Гадымы түркменчилик өзүне белли, инди муны ызына сатжаклар, хә биширшилен сөвда, бирин-бирин үмлешип, йигитлер пытырага-да гидибердилер. Гөроглының ызында диңе бир көр атасының галанындан хабарлары ёк, булар бай оглы дийип ынанышып, гиденсоң Көсе айтды:

— Хав, ягшы йигит, сениң ялы бир пәлван йигит гөрсем мениң багрым гижәберйәр. Бикәр отурасым гелмийә, сен бир атдан дүшсене, икимиз бир гөреш тутуп гөрейли.

— Боляр, — дийип, Гөроглам атдан дүшди. Икиси гужаклашып гөреш тутдулар. Бу икиси бир мейдан якалашанларындан соң, Гөроглының еңсесинден бир хасырды пейда болды, еңсесине ганрылып гөзлесе, ики саны пыяда етип гелйәр. Буларың дил дүвшүн, сапак биширишенини Гөроглам аңды, хениз гелип етишмәнкәлер, оларам габыр-губур эдип Көсәниң тейине басды. Ол икиси гелди, онам гөтерип Көсәниң үстүне басды. Шол Көсәниң айданы ялы, икиден-икиден гелип дурлар, эгер көплэп гелен болсаларды, Гөроглынам бирнеме хелэклежекдилер. Эмма Гөроглы тейиниң бендини бәшден басып, үстүне бәшден-үчден өрүп чыкыберди. Кыркысынам бири-бириниң үстүне басып, иң үстүне мүнүп, Гөроглы жоңкарып отыр.

Сапар Көсе иң тейинде галды, ятан ериндеи гыгырды:

— Ай, ягшы йигит, максадым сени бир үстүме чыкармакдады, ол айдан гөвүн максадым болды, дүшевери, гара залым гапыргаларымы дөвдүң.

Шейдип гыгырандан соң, Гөроглы үстүнден дүшди. Миндер басылан кырҗларың хер хайсы бир тарапдан терне гачан ялы пытырашып ере гачя.

— Хав, ягшы йигит, сен атың үстүнде бизе эл бермедиң, гөрешде эл бермедиң, инди сен бизе аслыны беян эт.

— Нәме, сиз мениң аслыма етжек болуп, маңа гыз гечиржекми, гиев эдиржекми?

— Хав, бу йигидиң деми өрән шах гөрүнйә-ле, ягшы йигит, сениң чай, чилим диен ялы нешелерден бир неме хабарың бар герек?

— Хә, элбетде бар.

— Йөр, сени гоша элтип, чай, чилим берип, онсоң

сениң хабарыңы алайлы — дийип, гошларына гетирип, чай-чилим берип:

— Ери, ягшы йигит, сен ким? Хабарыңы бер! — дийдилер.

— Мен Ады бег солтаның оглы, Жыгалы бегиң агтыгы.

— Йит-ә, ёк бол-а заңңар, киме айдясың оны, Ады бег солтаның оглы бармы нәме?

— Хава бар, мен-ә шонуң оглы.

Бири хайран галып;

— Сенден онуң оглы болмаз, ягшы йигит — дийди. Онда Сейтек гырма диен чыкып айтды:

— Дуруң, дуруң йигитлер, мен баяк бир адамдан эшидипдим, Ады бег солтан өленден соң, онуң загыпасам гөвреликә өлүпдир, оглан гөрде болупдыр, онам Жыгалы бег агтарып алып, адына Гөроглы гоюпдыр дийип эшидипдим. Шол шу болса болар.

Онда Көсе:

— Сен шомы? — дийип сорады.

— Эдил шонуң өзи мен.

— Йүврүп гелип, Гөроглының бойнундан гужаклап, яңагындан огшап, хүмер-хүмер, тогар-тогар болуп басып өлдүрип барялар.

Ай, Гөроглы, Гөроглы, сениң какаң өледи бәри барара ер тапман, батара көл тапман, бизиң шу сергездан гезип йөришимиз. Инди асмана учсаң, аягындан чекерис, ере гирсең, гулагындан чекерис, инди биз сени яздырмыяс-ов.

— Мениңем эдил ислән тапман йөрен йигитлеримем сизиң ялы йигитлер — дийип, какасының кырк атлы нөкерине эе болды.

Бу агшам Сапар Көсәниң чертегинде болуп, эртеси Көсе:

— Гөроглы бег, хабарыңы бер, нә жайлы чыкдың бу янлара? — дийди.

— Көсе, биз өз юрдумыздан гачып, бир юртда мысапырчылык чекип йөрен вагтымызда, Хүңкәр патыша ялңыз агамы өлдүрди, гарры атамыңам гөзүни ойды, мен шондан арымы алмага хем ганымы алмага чыкдым.

— Бай, Гөроглы, сен онам бир иш хасап эдип чыкыпсың-ов, асыл о-ла бизиң ишсиз махалымызда чапып-гелип дуран еримиз ол. Ондан аңсат зат нәме бар.,. — Көсе йигитлере бака йүзленип:

— Болун айт, йигитлер! Атынызы чакган эрлән, бизе бир тәзе сердар гелди, оны эл-аяк эдинелиң — дийди. Атлары чыплак эрлән атландылар. Көсе заңнар өңүни башлап, Боздуманыны гүбүрдедип галыберди. Хүңкәриң илатының бир четинден гелип, урдулар чапавулы. Чапавуллап, эллерине илен затлары алышдырып гайдыбердилер.

Бир токайың ичи билен гелйәрдилер, гоч йигидиң иши оңса гепми? Хүңкәриң оглам кырк сыпайысы билен гушун гөтерип, шол токая ав авламага чыкан экени, Мунуңам гирдилер бир четинден. Ур, йык, санч, агдар, бас, ганрып бас, ай гараз, гепиң түммек ери, хемме сыпайы-бейиклеринем даргадып, агасы үчин Хүңкәр патышаның оглунам өлдүрип, дөнүп гайдыбердилер.

Көсәниң чертегине гелип, бир агшам болуп, эртеси Көсе:

— Йигитлер, бу ерден Чандыбиле тарап гөчмек шайыны тутуң — дийди. Көсе жан агырылы ялы, герек задыны алып, галан паты-путусыны, чатмасыны бир яна жемләп от берди-де гайдыберди. Көсе йигитлери билен Чардаглы Чандыбиле бака уграп, Гөроглының мейханасына гелип, атларыны баглап, дүшүп отурдылар.

Гөроглы етимчилиги чекип, мысапырчылыгы чекип, гарыпчылыгы чекип хорланып, ахырында адам болуп, атасының юрдуна эе болуп, нөкерлерине эе болуп, агасының ганыны алып, гарры атасының гөзи үчин Хүңкәр патышаның бирнәче сыпайы-төрелерини өлдүрип, юрды тагтлап, шу гүнара мейханасында мес болуп ятыберсин, соңам баша нәме гелсе гөрйәрдә.

II

ГӨРОГЛЫНЫҢ ӨЙЛЕНИШИ

Инди хабары кимден ал: Гөроглудан ал. Гөроглы кырк йигиди билен бир гүн йөрише гитди, эмма бу йөриш шовлы болмады, кән олжа эле дүшмеди. Дөнүп гайдыбердилер.

Сапар Көсе заңнар Гөроглының гөвнүни тапып:

— Гөроглы ондан гидели, мундан гидели, мундан гитсең догры барясың — дийип, Генжим бегиң гойнуның үстүнден сүрди.

Генжимиң гойнуна якын барыберенлеринде, Сейтек Гырма башлыклайын бәш-алты санагының гулагына пышырдады:

— Барың, гала бош бармазлык үчин, Генжимиң гойнундан бәш-алты гойны алың! Агасының жогабыны соң Гөроглының өзи берер йөрер-дә, иенмиз хайрымыз — дийди.

Булар бөлүнип, ыңдарылып өтәгитдилер.

— Хав, Көсе, олар нирә баряр? — дийип, Гөроглы сорады.

— Ай, Гөроглы, Генжимиң гойнундан бәш-алты санысыны алың — дийип айтдым.

— Алла, Көсе, шол заңңара дегмесеңиз ягшы борды.

— Хай, Гөроглы, хапа болуп гелйән йигитлериң бады гайтмасын-ла, гой, гитсинлер, сүрүберсене! — дийди. Шейле диенсоң, Гөроглы-да сесини чыкарман сүрүберди.

Буларам ыңдарып барды бәрден. Чопанларам таягыны гезешип чыкды өңүнден.

Пах, бөри ялы заңңарлар гылыҗың пышдасы билен, чешпер, айпалта билен чопанлары урха-ура башладылар, чигнине, яйҗыгына, келлесине урярдылар, адама бир өвеҗиң еңсесинден тутуп, атың өңүне кесе басып гайдыбердилер.

Гетирдилер гала. Хениз мейханаң агзына етмәнкәлер Көсе гыгырды: «Заңңарлар, атдан дүшмәнкәңиз дамагын чалың! Ызындан Генҗим гелегаймасын.

Деррев дамагыны чалып, кебап, шара эдип ийдилер, онянча чопанларам Генҗимиң үстүне гелди. Элини бойнундан асып, яңагындан ган сарыкдырып дурярлар.

— Хав, заңңарлар, хабарыңызы бериң, эйгиликми?— дийип Генҗим сорады.

— Ай, иниң чапавул этди, чапавул! Мал-дүнйә гитд--ов — дийип, гыгырышдылар. Пах-пах, Генҗим бир небсине эҗиз заңңар. Шундан Гөроглының мейханасына гаршы йөреди.

Гөроглының болян мейханасы кырк йигидиңкиден айрыды. Генҗим бег Көсе дагының янына гелмеди. Эгер геляән болса, Көсе дагы оны сув пүркүп енчҗекдилер. Эмма ол Гөроглының мейханасының агзындан барды. Мейхананың агзына гелип, сыпаның үстүнде отурып, йигренҗисини ашырып, шол вагырдап сөгүнип отуряр:

— Әй, заңңар, Гөроглы заңңар! Мен сениң үчин мал газаныпмыдырын, дүнйә газаныпмыдырын, өз алаҗыны өзүң гөр ахырын. Өңки бидөвлетлериңден гутулдым дийсем, нирден-де болса гадымкы ганхорлары бир ерден тапып гелипсиң. Инди сен мени гоймаҗакмы, заңңар? Хай, бидөвлет, салпы аяк заңңар — дийип, шейдип, сөге--сөге өйүне туруп гайтды.

Гөроглы ызындан ойланды. Гөроглы маңлайындан чапанда-да «вах» дийҗек йигитлериң хилинден дәлди. Эмма онуң: «Бидөвлет, салпы аяк» диени этинден парран гечип, сүегинден өтүп, йилигине орнады. Бидөвлетлиге оглы ёк. Салпы аяклыга-да хелейи ёкды. Хапа болуп, йигитлериниң янына гелип:

— Бәш-алты саны кел токлы үчин Генҗим агам

шулар ялы гыҗытлы сөзлерини мениң маңлайыма урды. Худай тагала бендесине дөвлети өзи берсе ягшы экени— дийип, йигитлерине гарап бәш келеме сөз айдар герек:

Овал башда худайымдан
Дөвлет герекдир йигиде,
Йыкыланда голдамага,
Медет герекдир йигиде.

Гала-гала гөзлешмәге,
Нер-бугра дек дызлашмага,
Ар-намысы ызлашмага,
Доган герекдир йигиде.

Дувлы зерефшан сачаклы,
Ишиги эйван ожаклы,
Узын бойлы, гиң гужаклы
Гөзел герекдир йигиде.

Атын жайында баглаян,
Кесип жигерин даглаян,
Өленде зарын аглаян
Начар герекдир йигиде.

Атдыр йигидиң ёлдашы,
Огулдыр дөвлетиң башы,
Гыз хем болса көңүл хошы,
Зүрят герекдир йигиде.

Гоч йигитлер несихатда,
Муханнеслер парахатда,
Гөроглы бег, ахыретде
Иман герекдир йигиде.

БУ СӨЗИ айдандан соң гүдүри күпҗәни ашагына ташлап, хапа болуп, уклап галыберди.

Гөроглы хапа боландан соң, кырк йигидем хапа болуп, булар хем ятыберсинлер.

Шол ятувына дана якын бир вагтда Гөроглының дүйшүнде бир меле донлы, меле пешли гарры баба бир перизадың элинден тутуп мейхана гирди, гетирип Гөроглының гужагына атды-да:

— Оглум, сен хапа болуп ятма, сениң жүбүтиң шу-

дур! Муна Кухи-Капда [1] Жахан патышаның гызы диерлер. Адына Агаюнус диерлер — дийип, яңкы гарры баба чыкып гайдыберди.

Гөроглының гужагына гөйә бир айың бөлеги гирен ялы болды: «Алля, гужагыма перизат долд-ов, шуны бир огшайын-ов» — дийип, раст огшап, гемрип башлады. Гижәниң ичинде шол бармаша «дүйшүме гирен перизат шу мейхананың ичинде бардыр» — дийип гуман эдип, серменмәге айланышыберди. Шол серменип баршына, яңкы ятан йигитлериң бири элине илди. Гужагыны гиң ачып гужаклады. Гужагына сыгмады. Бу болса Бедрүстем диен йигиди экени. Бу жуваз сокусы ялы семиз, ёгын заңңар экени.

«Алла! Мениң дүйшүме гирен перизат инче билли, булар ялы ёгын дәлди» дийип, шол серменип баршына ене бир йигит голуна илди. Раст гужаклап агзыны яңагына басды, агзы хергиз тене дегмеди. Бу болса Сейтек Гырма экени. Бу адамының сакалы гүр, йүзи-гөзи дуршуна түйди:

«Алла! мениң дүйшүме гирен перизадың йүзи-гөзи йылманакды. Булар ялы кән түйи ёкды-ла».

Мундан айрылып, ене серменмәге айланышды. Шол серменип баршына Көсәниң үстүнден барды. Пах, өзи инче, аррык адам, йүзи-гөзи түйсүз адам, «мегер чыксаң шу чыкарсың» дийип, габыр-губур салды тейине, басды багрына, басды агзыны яңагына, Көсе-де зәхреси ярылан ялы турды ерининден:

— Хав, гара залымлар, бир бела бар, чыраны яка вериң.

Ене бири:

Мениңем үстүмден гечди. — дийди. Ол бири:

— Мениңем үстүмден гечди — дийишдилер. Көсе:

— Әй, заңңарлар, тизрәк чыраны якың, мең якасындан тутдум — дийди. Көсе туран бадына Гөроглының якасындан товлап алан экени.

Чыраны якып гойберселер, ине, үстлерине абанып дуран Гөроглы.

— Хә, заңңар Гөроглы, зат тапманы, иң соңунда бизи депеләп башладыңмы?

Не геп бар, не сөз бар, Гөроглы хейран — садылла болуп дур, Көсе:

Кухи-Кап Кап дагы.

— Хов, йигитлер, муна бир чай бериң, чилим бериң, бу бир өзүне гелсин. Жогабы онсоң соралың — дийди.

Гөрогла чай-чилим бердилер. Чай ичип, чилим чекенден соң, Көсе:

— Ханы Гөроглы, хабарыңы бер, сен дүйш гөрдүңми? Ахвал гөрдүңми? Бу серменип йөрмән нәме я бизлере билгешле эдип йөрмүң? — дийди.

— Ине, мениң гөрен дүйшүм — дийип, Гөроглы агшамкы гөрен дүйшүни беян эдип, кырк йигидине айдар герек:

Гафлатда ятырдым, гелди бир пери,
Ышк одуна мени хайран эйледи.
Шол перинин сөвдасына дүшмүшем,
Ышк одуна мени хайран эйледи.

Галпак гейип, зер гупбалар дакыпдыр,
Ширин жаным ышк одуна якыпдыр,
Лачын кимин гыя-гыя бакыпдыр,
Ышк одуна мени хайран эйледи.

Тарлан дейин чар тарапа гарайып,
Сыя зүлпүн дал герденде дарайып,
Ак йүзүнде гоша-гоша хал гоюп,
Ышк одуна мени хайран эйледи.

Эй, агалар, аклым алды бир пери,
Эгнине гейипдир сим билен зери,
Башына санжыпдыр тылла новзери [1],
Ышк одуна мени хайран эйледи.

Гөроглы бег айдар ширин сөзүни,
Жаным алан неркес, гара гөзүни,
Сүрме эдинсем басып гиден ызыны,
Ады Агаюнус беян эйледи.

БУ СӨЗДЕН соң, Көсе айтды:

— Шейле дийсене, Гөроглы, асыл шулар ялы бир ишң боландыр-ла. Ёгса, бизлери бейле этмездиң ахыры. Гөроглы, дүйшүне перизат гирен болса, оны нирде болса, агтарып тапарыс, сени өйлендирис, иллендирис, сыра гайгы этме.

Новзер баша санжылян жыга.

— Көсе, сен агтарып тапа-да билмерсиң, мени өйлендире-де, иллендире-де билмерсиң, мен өзүм агтарарын, мен өзүм тапарын. Мениң сизе табшыржак гепим: мен айланып гелинчәм, эгер чишип өлсеңиз-де, Генжимиң малына сыра эл гатман — дийди.

Мәтел Гыраты гетирди. Гөроглы аты эерләп мүнди. Басды ата гамчыны.

Хабары кимден ал: Гыратдан ал. Парча-парча көпүк габагын агзындан дөкүлен ялы сачылып дүшйәр. Шол барярка бу көпүклер гайдып, бир акжа дер гелди. Гырат ерин танапын дартяр. Шол сүрүшине боз мейдан билен барярды. «Месте акыл болмаз» диенлери. «Алла, өңүмден бир гуйы я-да бир какың сувы чыкмазмыка, чилимиң сувы ажапдыр» дийип, чилиминиң сувуны дөкди. Ханы инди муна какың сувы, ханы инди муна гуйы. Бу инди сувсамага айланышды, аты хем сувсады, өзи хем сувсады. Ат агзыны хатап кимин ачып, дилини гулач ярым саллап, харлап, зыңып баряр.

Өзүниңем «түф» диенде түйкүлиги ере дүшмән, ганы гаралып баряр. «Алла, мениң дүйшүме перизады салан меле донлы, меле пешли гарры баба шейтан болмага чемли болд-ов, мен шейтаның вас-васына гирип чыкан адам экеним-дә, Шейтаның бир хилиси гарры бор дийип эшидйәдим. Инди бу чөл мейданда ач-сувсуз өлер болдум. Шир худа пирим, сен етишмесең менің ишим кын болды» дийип, шир худа пириңи чагырып, бәш келеме сөз айдар герек:

Я ярадан кадыр алла,
Мени етир перизада.
Хүммет сенден Сепилулла,
Мени етир перизада.

Сув йүзүнде мүндүң гәми,
Уммат үчин этдиң жеми,
Хүммет сенден, Нухы Неби,
Мени етир перизада.

Ят эдейиң өтенлери,
Яр ёлунда йитенлери,

Хака йүзүн тутанлары,
Мени етир перизада.

Гөроглы айдар: я жепбар,
Шахымердан-бол медетгәр,
Барча өтен сахабалар,
Шу гүн етир перизада.

БУ СӨЗИ айдып, ене сүрүп гидиберсин. Аты соңабака өңүни атмага айланышды. Соң-соң гормага айланышды. Гормасынам гоюп, халыс дурды.

Шу барян еринде:

— Эй, бар худайым, шол меле донлы, меле пешли гарры бабаны, мениң гөзүме бир гөркезсең, богазыны чалып, шонуң ганыны бир ичсем, ызындан өз аманадымам алсаң разыдырын — дийди.

Бир махалдан өңүнде бир бейик депе гөрүнди. Депәниң үстүнден хем яңкы гарры баба бирден зомпа чыкды. Ол өз ичинден: «Ине гөрүнди, инди элиңден бир иш гелйән болса, мен барынчам, бир отур шо ерде» дийип, атдан дүшүп йүвүрди. Якын барыберенде, яңкы гарры баба: — Хайт-хайт, оглум, яман пәлиңден гайт, сен гынанман-гыссанман, ажыкман-сувсаман, ёгса-да, перизада етип билмерсиң — дийди.

Ине гөзлесе, бу баба шири худа пири, «Бет кылдым, хата кылдым» дийип, гол гөвшурып янына чыкды, чыкса, чыкан ери хем гайнап дуран чешме, атыны идекләп-чомаклак элтди-де атына бир жам сув берди, соң өзи ичмәге айланышды. Гарры баба:

Оглум, аз-аздан ич — дийди. Ызындан чай-чилим бедессур кылдылар.

Чай ичип, чилим чекенден соң, эсси ерине гелип, гөзи ягтылды. Эсеван этсе, кыбласында селеңләп бир гала гөрүнйәр.

— Оглум, хол галаны гөрйәмиң?

— Гөрйән.

— Гөрсең, ине, Кухи-Кап шол. Оглум, сен атыңа, өзүңе жебир эдип гелдиң. Бу ёл мезилме-мезил, салкынма-салкын йөрип гелеңде үч айлык ёлды, эмма сен бу ере кырк гүнде гелдиң — дийди.

Гөроглы үч айлык ёлы кырк гүнде алыпдыр.

— Оглум, шу гүн шол перииң сениң дүйшүңе гиренине кырк гүндир. Сенем онуң дүйшүне гиризендирин. Ол: «Бир адамзат дүйшүме гирди» дийип, битакат, биарам болуп отурандыр. Кыбла дервезесинден барсаң, босаганы яссанып бир аждарха ятандыр, оны перизадың өзи дога-жады билен аждарха эдип гояндыр. Ол: «Мениң дүйшүме гирен адамзадың пири зордур, эгер шу тилсими деп эдип гелсе, онда мениң дүйшүме гирен шол адам болар, эгер ол болмаса, башга бир адамдыр» дийип тилсими гурды — дийип, гарры баба элине бир гысым топрага дем салып берди-де:

— Бар, шуны агзына ташла! Ол бозулар-да агач болар, болмаса сенем өтүрмез — дийди.

— Хайыр, — дийип, Гөроглы атыны ыңдарып, гала гаршы өтегитсин.

Барды галаның кыбла дервезесинден. Гөзлесе, босаганы яссанып бир аждарха тарп уруп ятыр.

— Пах, перизадың ышгына дүшен адам, пирини гөрүп, чайдан-чилимден мес болан адам.

Ав, заңңар, аждарха, мен үч айлык ёлы кырк гүнде алып гелипдирин. Инди мениң дүйшүме гирен перизадым танап ярым, аңры яныңда, инди саңа дога нәмә герек, дегсин нәмә герек, тур ёк болд-а ёлуң үстүнден — дийип, аждарха гарап, жылавы эериң гашына ташлап, аркасындан сазы какып алып, абайлап бәш келеме сөз айдар герек:

Гудрат билен бина болан аждарха,
Бент эйлеме перизадың ёлуны,
Сени-мени халк эйлеген[1] бир алла,
Бент эйлеме перизадың ёлуны.

Аждарха, сен нәге мелул болар сен,
Хайбат билен маңа назар салар сен,
Газап этсем, хәли, шу гүн өлер сен,
Бент эйлеме перизадың ёлуны.

Мени сорсаң, Чандыбилден геле мен,
Бир яр үчин чыкдым алыс ёла мен,
Аслым айтсам, Ады бегиң оглы мен,
Бент эйлеме перизадың ёлуны.

Халк эйлеген — ярадан, дөреден.

Менин ярым сыя зүлпүн өрмели,
Чандыбилде бәш гүн дөвран сүрмели,
Гөроглы айдар: яр жемалын гөрмели,
Бент эйлеме перизадын ёлуны.

БУ СӨЗИ айдып, Гыраты сүрүберди. Ат хер гадам атдыгысайы, аждарханың агзы гез ярым, гез ярым ачылыберди. Середип гөрсе, аты өзи билен биле аждарханың ичине ёк болуп гиржек.

— Әй, бүйә баша баржак дәл-ов — дийип, пириниң берен торпагыны агзына ташлап иберди. Аждарха бирден шакыр-шукур бозулды-да бир энтек агач болуп пытрады ятыберди. Инди гала гирип, көче билен сүрүп гидиберсин.

Бир-ики ярым өйлер, бир-ики ярым хүжрелер өңүнден чыкса, атдан дүшүп ичини барлаяр. Бу жайларың ичине агыр халы, паласлар дүшелги, ичи сырылгы, сүпүрилги тәмиз, гүл ялы. Эмма бу жайларың ичинде жандар ёк. Гөроглы өз башына:

— Алла, жанларым, мен узак ёлдан шондан-шуна хелек болуп гелдим. Инди буларам дүйн-өңнүн бир затдан тебил тапып гиден болса, ине шонда мениң ишим кына дүшжек — дийип пикир этди. Бу жайларда жандар ёгуның себәби: бу галада яшаян үч йүз алтмыш перизатды, буларың хеммесиниң баштутаны Агаюнусды. Ол перизатлара:

— Ай, перизатлар, бир айдан өтүп, инди кырк гүн болды, мениң дүйшүме бир адамзат гирди. Шондан бәри отурсам карарым етенок, уклайын дийсем, укым геленок, нахар ишдәм аланок. Мени бирнеме гүррүне гүймән отурың — дийип, хеммесини янына жемләп отурдыпдыр. Шол вагт буларың хеммеси Агаюнусың янында экени.

Бир махалдан Гөроглының гөзүне бир көшк гөрүнди, гүн билен талаш өдйәр. Лагалы-жөвахырдан бина болан шу көшк Агаюнусың өз көшги экен.

Көшгүң дашындан гелип, үзеңнә галып, дережесинден эсеван этди. Гөзлесе, үч йүз алтмыш перизат Агаюнусың харемханасында эл билен тыкылан ялы болуп отырлар, орталарында-да Агаюнус отыр. Шол чоммалып отурышына хем бу янкы перизатлардан гез ярым ёкары гөрүнйәр.

Гөроглы гөзи дүшен дессине танап:

— Мен шуна геленими мәлим эдейин. Эмма гатырак

гыгырсам, бейлеки перизатлар горкармы үркерми — дийип пикирленди-де, дережәнин агзындан йүзүни кесерәге-де тутуп, перизатлара гаршы гарап, бәш келеме сөз айдар герек:

Перим, менден диледигин
Малмыды, башмыды, недир?
Гурупсың эгри кеманы,
Гөзмүди, гашмыды, недир?

Бир бег оглы ава чыкар,
Гушун салып, тебил какар,
Перим гыя-гыя бакар,
Билмен серхошмыды, недир?

Перим, бизе этме билим,
Гахба пелек салды зулум,
Рехмин гелмезми, эй, залым!
Яр, багрын дашмыды, недир?

Гөроглы айдар: ёк карарым,
Терк этдим намысым, арым,
Оян-ха, гүл йүзли ярым,
Гөрдүгиң дүйшмүди, недир?

ГӨРОГЛЫ бу сөзи айдан соң, Агаюнус:

— Дашарда бир адамзадың овазы гелйәр. Барың, чагырың. Бәри гелсин — дийип, ики саны перизада буюрды. Перизатлар дашары чыкып, Гөроглының кадды-каматыны, йүз сыпатыны гөрүп горкуп, уруп ичерик гачып гирдилер. Гөроглы адамзат, булар перизат. Икисиниң жынсы башга, онуң үчин хем мундан горкдулар.

Агаюнус:

— Хә, нәме бар? — дийди.

— Ай, Агаюнус, доган жан, адамзат диениң шол болса, гөзи, гашы, бурны, леби, даханы башга бир зат экени, асла янына барар ялы бела дәлей — дийишдилер.

Хабары кимден ал: гарры мамадан ал. Агаюнусы бакып-бежерип йөрен бир гарры кемпир мамасы барды; янкы мамасына гарап:

— Эй, мама жан, яш кичилер-ә горкяр, сең чагырып гайдыберсене — дийди.

Пах, маманың горкы-үрки ядында бармы, хемише

шунун ялы деллалчылыкда гезип йөрен мама йүврүп дашары чыкды. Гөроглынын бәри янына барып, элини салгады-да гайдыберди.

Гөроглам гаррын салгына дүшүнди, гүпбе атдан дүшүп, атының демир мыхыны ере какды, галканы, ярагпарагы билен, сагдагы билен гүбүрдәп, шакырдап, дәлиз билен гелип, Агаюнусың харемханасына гирди-де, ишигиң агзында чоммалып отурыберди.

Кемпирем Агаюнусың янына гелди.

— Эй, Агаюнус жаным, бир ай, кырк гүнден бәри бизи чархымызда гойман, келебимизде гойман, башга иш-дердимизде гойман, дүйшүме бир адамзат гирди дийип, хеммәмизи янына жемләп отырсың, дүйшүне гирен адамзат шумы?

— Хава, шол мама жан.

— Шу болса, оглум, бирки ярым гепи менден айтмак лазым, сенден эшитмек лазым.

— Хә, нәме гепиң болса айдыбер, мама жан.

— Гепимизи айтсак, сен перизат, бу хем адамзат, перизадың аслы отдан болар, адамзадың аслы топракдан болар. Сен өзүң отдан болуп, аслы топракдан болан адама өзүни нәге рова гөрйәрсин. Өз перизат беглериндә өзүне мынасып яр тапылмыямыды?

— Ёк, мама жан, аслы топракдан болса, гөзүме отданам, хер бир затданам ыссы гөрүнйәр.

— Хай, оглум, билмийәрсиң, адамзадың башга ишлери-де бардыр, оглум.

— Нәме ишлери бар, мама жан?

— Адамзада загып[1] болсаң, яргыжак дартдырмышын, дегирмен үвүтдирермишиң, тамдыра нан япдырмышын, мейдандан этегиң билен тезек йыгнадармышын, ол ишлере разычылыгың бамы?

— Ай, мама жан! Бу затлары багт билйә-де, башга нәме иш болса гөрмек герек.

— Хайр, ягшы оглум, эмма адамзадың башга-да ишлери бар, оглум.

— Ене нәме ишлери бар, мама жан?

— Адамзат бирине, икисине канагат этмән, бири-бириниң үстүне үчи-дөрди алыбирмишин. Она-да канагат этмән гезип йөркә, бир-ики саны йылманак хелей габат гелсе, булар биленем ашна болуп гидибирмишин.

[1] Загып (эжиз) — аял маныда.

Шейле диенсоң, Агаюнус диңширгенип ойланды. Душ гелен билен ашна болуп гидибир диени зенана бир якымсыз хабар.

Мунуң ойлананыны Гөроглы анлап: «Алла, бу шум кемпир араны бозуп баряр-ов, муңа ынанар ялы сөз айтмасак, элден гитжег-ов бу» дийип, ишигиң агзында чоммалып отуран еринден перизада гаршы гарап, бир бәш келеме сөз айдар герек:

Перим, сениң сыя зүлпүң
Айла бойнума, бент олсун!
Берсин ашыгың мырадын,
Гөвүн эгленсин, бент олсун!

Бизиң беглер местан гелер,
Ат салышып, ганым эглэр,
Гөрмек арзув эден беглер
Сени гөрмәге пент олсун!

Чандыбилден ат индерсем,
Лебиң шербетинден гансам,
Тә өлинчәм сенден дөнсем,
Келамылладан ант олсун!

Гөроглы айдар: пирим Алы,
Бипаян дүнйәниң малы,
Гөвнүңден чыкар хыялы,
Гамгын көңүллер шат олсун!

БУ СӨЗИ гутарандан соң:

— Пәхей, Гөроглы, сен гидермен болсаң, мен эййәм гуйругымы дүвүп гоян адам. Энтек бу демини-дынжыны алсын дийип ятырдым мен. Мен гитмәге тайярдырын.

— Дем-дынч алдык, Агаюнус, эйле болса юрда гидели.

— Көп ягшы — дийди. Агаюнус Гөроглы дүйшүне гирен махалында атасындан диләп, «Ховалы гыр» дийлен аты мүнүп гитмек үчин гетирип гоюпды.

Агаюнус «Ховалы гыры» бир кемсиз эерледип, йүпекден жул билен безетди, хер мысгалы йүз мүн, йүз мүн бахалы дашлардан лаглы якут, тылла-мерженлерден ики хоржуны долдурды. Әхли кенизлериниң ичинден

Гүлшириниң сайлап алып, оны хем бир аты безәп мүндүрди.

Агаюнус ики хорҗуның агзыны гөзәп, өзүниң хем зерли-зерли гейимлеринем, айна-дарагынам букҗа салып, «Ховалы гырың» хем Гүлшириниң атының сыртына бөкдерип, ата мүнүп, Гөроглы бег билен гошлашып, үч атлы чүв гойсун.

Адамзат бирә бегененде геп тапмаз, бир-де гынанда, булар бир хыял билен атланыпдырлар, мейдана чыкыпдырлар. Гөроглы булара нәме хабар гатарыны биленок, перизат хем Гөрогла нәме хабар гатарыны биленок. Үчүсем сортдурышып сүрүп барярдылар, эдил пата барян ялыдылар. Шол гидишде пыланча гүн ёл йөредилер.

Бир гүни, сәхер махалы даг үстүнден барярдылар. Агаюнусың гөвнүне шейтан гул-гула салмага башлады. Агаюнус ойланды-да өз өзүне:

— Алла, жаным! Мен бу адамың ызына дүшүп барян-ов. Мен мунуң патышадыгыны билмесем, гедадыгыны билмесем, гарыпдыгыны билмесем, байдыгыны билмесем, асла менің дүйшүме гирен адамзат шу болса ягшы, йөне гезип йөрен бир бидөвлет болмаса ягшы. Диңе үстүме өйленжек дәл дийип ант ичди — дийип гелйән. Бу ант ичмеден өңинчә өңүмде үч-дөрт санагы отуран болса, мен нәме иш эдерин — дийип, Агаюнус хер горкыны, хер ховпы ядына салып баряка, «Ховалы гырың» үстүнде үзеңнә галага-да Гөрогла гарап, бир бәш келеме сөз айдар герек:

Шүкүр эдейин сени берен аллая,
Хайсы ханың оглы экениң билмедим?
Керешмели йүзүң меңзетдим ая;
Хайсы ханың оглы экениң билмедим?

Менің дек гыз асла энеден болмаз,
Сенің дек гоч йигит жахана гелмез,
Мени алан өмрүң өтенин билмез,
Хайсы ханың оглы экениң билмедим?

Менің өзүм он дөрт-он бәш яшымда,
Тылладан жүп жыгам бардыр башымда,
Пери гызлар кырк айлансын дашында,
Хайсы ханың оглы экениң билмедим?

Чын ашык мен, намысым бар, зарым бар,
Шу гүн сана шиве билен нәзим бар,
Ак гөвсүмде битен гоша нарым бар,
Хайсы чөлүң гурды экениң билмедим?

Агаюнус Жахан патышаң гызы,
Яр болмага кабул эйледим сизи,
Чандыбиле алып барсаңыз бизи,
Ач экениң, док экениң билмедим?

БУ СӨЗИ айдян вагтында, Гөроглы хем баряң еринден мунуң сөзүниң манысыны тирип баряр. Өз ичинден:

— Алла, бу заңңарың айдян сөзи иң соңунда «билмедим» диени, бир гезип йөрен бидөвлет болайма диенов мунуң — дийип пикир этди. Атың жылавыны перизада гаршы гөндерип, йүзүне бакып гөзүни акжардып: «Хә заңңар, Агаюнус» дийди. Түркменчилик өзүне белли, мейдана алып чыкансоң, «заңңар-паңңар» диймәге айланышыберер. Агаюнус, сен бу сөзлери бизлере айтма— дийип, перизада гарап бир бәш келеме сөз айдар герек:

Мерт болан ики сөзлемез,
Мердиң ыкрары бир болар.
Сөвеш гүни гоч йигиде
Шахымердан дестгир болар.

Мертлер берк чекер яйыны,
Ганымдан алар пайыны,
Билип отурар жайыны,
Мертлериң иши зор болар.

Хазан ели өсен болса,
Душман ёлы тусан болса,
Йигит башы эсен болса,
Маллы болар, малсыз болар.

Гөроглы, местана чаглар,
Гүл ачса гунчалы баглар,
Бейик-бейик гара даглар
Гарлы болар, гарсыз болар.

БУ СӨЗИ айдан соң, Агаюнус:

— Алла, Гөроглы, менің бу айдан сөзүмден гөвнүне

мелал гетирдиң-ов. Гөвнүңе мелал гелмесин. Мейдан ерде сөзлемәге геп тапылман геленден соң, сени сынамакдан өтри айдан гепимдир бу — дийди.

— Ёк, Агаюнус, бу сынаг-пынагың иши дәл, сен муны чынлакайдан айдярсың. Агаюнус. Мен көнелерден, өтенлерден, аксакаллардан «зенан билен дост болсаң, шол болан вагтың шатыр-шутур гайшардып япышмасаң, зенаның достлугы болмаз» дийип эшидйәрдим. Шол өтенлериң гепи чын экени, сен гепиңи көпелдип барярсың. Деррев атдан дүш! Икимиз гуҗаклашып, чолашып яталы, нәме гепиң болса онсоң айт — дийип, Гөроглы атдан дүшжек болуберди.

— Хайт, хайт, Гөроглы, түркменчилик, бисабырлык этме, ол айдан гепиңем угрунда болса бардыр вели, хәли ника гыянак, сизиңем тениңиз өзүңизе аманат, бизиңем теңимиз өзүмизе аманат, обана элт, ника гый, той-томаша эт, онсоң ыгтыяр элиңде, нәме иш этсең, эмма ондан бәрде башга нәхили ойнашып-гүлүшсең мен бар— дийип, Агаюнус йүз мүң нәз-де керешме билен гөзлерини гүлдүрди.

Булар гөвүнлерини бире баглап, ёл бойы ойнашып-гүлшүп, нирдесиң Чандыбил дийип сүрүп гидиберсинлер. Хабары кимден ал: Көседен ал. Гөроглы гидели бәри бир гарны ач, бир гарны док, Генҗимиң-де малына дегмән оңнут эдипдир пахыр. Бир гүнден бир гүн:

— Хав, йигитлер, Гөроглы өлсе өлендир, өлмесе, бу гүн-эрте бир яндан чыкар. Бу гүн-эрте бир ерден чыкмаса... Бейдип дүйрленишип, ятмалың, гадымкы четеге депейлиң. Ханы нәме-де болса бирки гүн сабыр эдейлиң бакалы — дийип, Көсе этиячлы заңнар: «Билип болмаз, перизады гетирәййәми-нәдйәми» диен ликир билен бирки ярым байлардан несъе гоюн, түви, яг, чай, теммәки алышдырып гезип йөр. Несъе алан байына-да:

— Хав, бай ага, шу затларың пулуны бержег-ә Гөроглудыр. Эгер үзмәге гүйҗи етер ялы болуп гелсе-хә задыңы аланым, эгер-де гурбы етмежек болса-да алан затларымы өзүңе гайдып берерин — дийип, муны ики учлы эдип алар. Дәли Мәтел, Сейтек Гырманы Серчемене гаравул гоюп: «Перизады гетирйән болса, сөйүнҗиләп гелгин» дийип буюрды.

Хабары кимден ал: Гөроглы билен Агаюнус, Гүлширин үчүсинден. Шу сүрүп гелишлерине Серчемене гел-

дилер. Дәли Мәтел, Сейтек Гырма ики киши өңүнден чыкып салам бердилер.

— Хов, йигитлер, юрт, мал-гара аманлыкмы?

— Юрт, мал-гараң кеми ёк — дийип, булар гала гаршы басдылар ата гамчыны. Гелдилер гала гыгырып:

— Ай, йигитлер, сөйүнҗи, хай сөйүнҗи, Гөроглы агам перизады гетиripдир, сөйүнҗи.

Кырк йигит гейине биленини гейнип, дакына биленини дакынып, шайланып, гайтдылар өңүнден. Урялар шовхуны, урялар гыкылыгы, урялар пагта бенди. Шол гелүвлерине сес етер ялы мейдана гелдилер. Атдан дүшүп, гол говшурып салам бердилер, ене атланып, гошулышып сүрүберсинлер.

Хабары кимден ал: Көседен ал. Урды Боздумана гамчыны, хеммеден өңүнчә озуп гелип: «Деслап харемхананы бежерейин» дийип, харемхананы сырып-сүпүрип, тегбентлери чар-пара ташлап, халы-паласлар ташлап, текҗелерде аклы-гызыл алмалары хатар-хатар гоюшдырып, петикледи, ыслы гүллерден гысдырышдырып, төрде бир гүлдан гетирип, сөйәп гойды. Ондан мейхана гелип, оды белентден галлап, түңчәни дуры сувдан долдурып отуртды. Чәйнеклери чайкап, чилимиң сувуны тәзеләп, Көсе заннар хеммесини кемсиз дүзетди, онянча хем Гөроглы дагы Агаюнус перини алып гелдилер. Өнлеринден чыкан Чандыбилиң гелин-гызлары Агаюнусың голтугындан сөйгетләп, харемхананың ишигинде атдан дүшүрдилер.

Перизат харемхана әтләп гирди, салланып барып, төрде отурды. Гөзүниң тейи билен ичерини бир хатар гөзләп чыкды. «Ант ичмезден озал, өңүнде биркүч санагы бар» диен горкусы барды, гөзлесе өңүнде киши гара ёк. Ондан соң перизадыңам вагты хош, кейпи чаг болуберсин.

Ене хабары Көседен ал:

— Хай, сиз йигитлер, нәдип отырсыңыз? Гөроглының еди аркасы ере дегмез ялы болуп гелипдир. Айдыҗы багшы болса гетириберин, чалыҗы сазанда болса гетириберин, семизрәк гоюнлар-да болса чыкарып союберин — дийип буюрды.

— Түркмен халкының ил-улусы, хемме аял-эркек барысы тоя йыгнанды. Гелин-гызлары хем йигитлери: «Перизат нәхилиkә?» дийшип, гелин гөрмәге йыгнандылар.

Көсе он гиже-гүндиз той-томаша берип, нан диене нан, теңне диене теңне, серпай диене серпай берди. Ат чапдырып, алтынгабак[1] атдырып, айдыжы багшылары айтдырып, хеммесиниң вагтын хошлады.

Түркмен халкының гелин-гызларының, йигитлериниң тоя геленине Гөроглы бегиң вагты хош болуп, йигитлере, гелин-гызлара гарап, бәш келеме сөз айдар герек:

Той тутмушам Чандыбилиң дүзүнде,
Беглер, гутлаң шу гүн нәзлим тоюны.
Душман көп болупдыр мениң кастымда,
Беглер, гутлаң шу гүн нәзлим тоюны.

Мейлисимде саз-сөхбетлер гуруңлар!
Гол говшурып хызматымда дуруңлар!
Ага, беглер, алтын кәсе уруңлар!
Беглер, гутлаң шу гүн нәзлим тоюны.

Бәш мезилден бедев атлар чапар мен,
Хер мезилде сермес гузы гапар мен,
Беглериме агыр халат япар мен,
Беглер, гутлаң шу гүн нәзлим тоюны.

Гөроглы бег гурды сөхбет-сазлары,
Көлүнде гаркылдар губа-газлары,
Тоя гелен әхли түркмен гызлары,
Гызлар, гутлаң шу гүн нәзлим тоюны.

ГЕЛИН-ГЫЗЛАР Гөроглының бу сөзүне көп хошал болшуп, йигитлер билен ныгма дүзүшип, он гиже-гүндизләп шадыянлык этдилер. Тойы совуп, Агаюнусы Гөрогла ника гыянларындан соң, хеммеси дагап, обалы-обасына, өйли-өйүне гитди.

Эмма хемме гайтса-да Генҗим агасының хелейи — Гөроглының еңнеси гайданок. Еңне болан киши болуп хадымсырап: «Икисини эллешдирип гайтжак» дийип отыр. «Гелевери йүвүржижигим» дийип, Гөроглының элинден тутуп, перизадын үстүне элтди, икисини гайым эллешдирип:

— Агаюнус жан, шуна өзүни багыш этдиңми? — дийди. Онда Гөроглы:

[1] Алтынгабак тойларда мергенлериң гадымы атыш нышанасы.

— Хахай, еңне жан, бизиң багыш эденимизе ниже махаллар болды. Еңне жан, бизиң никамыз Кап дагының башында гыйылды, сен гапыл галыпсың — дийди.

Шейле жогап эшиденден соң, Генҗимиң аялы хем чыкды-да гидиберди. Гөроглы айтды:

— Хав, Көсе, мен шол гиделим бәри хич дынч аламак, мени үч докуз гүнлүк харемхана элт, мен харемханадан дашарык чыкжак дәл — дийди. Көсе үч докуз гүнлүк харажаты харемхана элтди.

Пах, өйден ковдулар хеммәни. Ишиге урдулар теммәни. Гөроглы Агаюнус пери билен докуз габат чымылган[1] ташлап, баш ужуна докуз текъе, аяк ужуна бәш текъе гоюп, үстүнден бир юкарак ёрганы ташлап, Агаюнус өңинчә Гөроглыны ятырып, зүлплерине шана уруп, йүз-гөзүне тимар берди. Юмшак тирме билен башыны даңып, йүпек гейип, Гөроглының гойнуна гирди. Чыбык дек чолашып-чырмашып, гужаклашып ятдылар. Ягшы етсин мырада, яман галсын уяда. Оларам галып нәме болжак, хемме етсин мырада.

[1] Чымылган дүшекче маныда.

III

АР АЛЫШ

Хайыр, ягшы, хабары кимден ал: Көседен ал.

Көсе үч докуз гүне болар ялы харажат берип гайдыпды. Пах, Көсе, бу үч докуз гүнлүк харажаты Гөроғлы бир докуз гүне етирмән ийип түкетди.

Ене бир гүн, ики гүн ол ерден, бу ерден, несъе-новган алып оңды. Соң-соң несйә-де өтмеди. Сейтек Гырманы дөрт-бәш атла баш эдип, Генжимиң гойнуна бака уғратды.

— Бар-а, бас-а, соң агасының жогабыны өзи берер йөрер-дә. Бизиң хәзир иенимиз хайрымыз — дийип иберди. Генжимиң гойнундан бәш-алты гойны, шейделик билен алып ийди Көсе. Ай, Генжимем небсине эҗиз заңнар. Шундан хекмет етенини билип, йөриди Гөроглының харемханасына бака. Гелип харемхананың агзында чөк дүшүп, көне телпегини зөммердип, шол өңкүлери ялы сөгүнип, лагырдап отыр.

— Эй, заңнар, Гөроглы заңнар, инди мен сенден хи гутулманмы? Инди сен өз алажыны өзүң гөржек ягдайың ёкмы? Ене-де хелей алан йигиде бакын-а, өйленен йигиде бакын-а! Арап гелип Гүленнам еңнеңи әкитди.

Ол намысың ол янда гидип ятырка, сен бу ерде хелейиң билен чолашып ятырсың, заңнар — дийип, сөгүнип, лагырдап өйүне гайтды.

Бу гайдан соң Гөроглы ойланды: — Алла, менің бу ятышым дәл экен-ов. Дәлиниң мүң гепи телек болса-да, бир гепи герек диенлери — дийди.

Перизадың гойнундан чыкып, йүврүп мейханасына барды. Көсе айтды:

— Хә, Гөроглы, үч докуз гүн ятжак диймәнмидиң? Я перизат вагтыңы хош этмедими? Гөвнүң үстүнден турмадымы?

— Ёк, Көсе, перизада вагтымызы хош этди, гөвнүмизиң үстүнденем барды. Эмма перизадың гойнунда ятыркам бир геп ядыма дүшди.

— Нәме геп ядыңа дүшди?

— Бир махал Арап гелип, Гүленнам еңнеми әкидипди. Шоңа гитжек болуп, үч докуз гүнде битиржек ишимизи ики докуз гүне гойман битирәйдик. Мен бу гиҗеде перизадың гойнунда ятып, эртир атымы эерләп гелерин, сизлерем уграмага ёл шайыңызы тутуп, тайяр болуп отуруң — дийип, Гөроглы мейханадан чыкды. Булар кырк йигит гөйә хам пайлашян ялы, мейхананың ичинде гопгун гөтердилер. Олардан бири:

— Хә, Көсе, геплемийәсиң-ле? — дийди.

— Нәме геп герек?

— Бу заңнар эртир гелжек дийип гитди ахыры.

— Нәдейин гитсе?

— Мундан бир галма алажыны гөрсене, Көсе!

— Хә, йигитлер, эгер мен кырк йигиди алып галайын дийсем, Гөроглудан сөгүнч хем эшидеринми?

— Хә, элбетде, эшидерсиң.

— Белки, онуң бәш-алты гамчысынам иймели боларын?

— Белки, гамчам иерсиң.

— Мен сизиң үчин сөгүнч эшидип, гамчы ийип нә азарым, ондан сессиз отураным ягшы. Мен шу сапар бир өзүми алып галып билерин.

Кырк йигит кырк ерден: «Мени алып гал-да, мени алып гал» болшуп, Көсәниң дашына гечдилер.

— Ханы онда, йигитлер, мен сизи алып галайсам, сиз маңа нәме бирсиңиз?

— Нәме дийсең берели, Көсе — дийишдилер.

— Йигитлер, сизден кәнем диләп дурмайын, хер хай-

сың бир теңге, бир теңге бериң. Кырк теңге маңа-да бир чай пулы болар-да.

— Гараз, алып галып билсең, берейли — дийип, кайым вада этдилер. Эртеси Гөроглы атыны эерлэп гелсе, хениз Көсе чайынам ичмэндир, атынам эерлемэндир, хэли аркайынчылыкда яйрап ятярлар.

— Хэ, Көсе, атлары эерлемэнсиңиз-ле?

— Ай, Гөроглы, атларам болса эерленер-дэ.

— Көсе, сенин бир гизлин букың бар ялы-ла? Сен яман аркайын гөрүнйэсиң-ле?

— Хава, бар, Гөроглы.

— Ханы, нэме гүррүниң бар?

— Менин гөвнүмеми я-да нэхиле, шу сапар сен маңа кырк йигиди хем янында сакла-да сен галада галай дийэйжек ялы гөрүнйэң.

— Ёг-а, ол айданын болмыяр, Көсе, деррев атланың!

— Атлансак атланайяс-да — дийип, атланып чыкып гидибердилер.

Гөроглы мезилме-мезил, салкынма-салкын чай ичип, чилим чекип дүшлэп баряр. Хер дүшен еринде: «Бир несихатым бар, сана айдайын» дийип, Көсе мунуң янына гелйэр. Эмма Гөроглы оңа пикир бермэн, гулак асман гелйэр.

— Биз мунуң атасына генеш берйэдик, бабасына генеш берйэдик, өнки өтенлери бизден генеш сораярды— дийип, өз янындан хүңүрдэп гелйэр.

Гөроглы өз ичинден: «Бу атаны-бабаны ара салып йөр, гел шу хабары болса айтсын-да дынсын-ла» дийип, пикир этди-де:

— Мунда гел-эй, Көсе — дийип гыгырды-да:

— Ханы айт, нэме хабарың болса? — дийди.

— Хабарымызы айтсак, сен нирэ барярсың?

— Мен Рейхан Арабың үстүне барян.

— Рейхан Арап сана нэме иш этди?

— Ол гелип Гүленнам еңнеми экитди.

— Гүленнам еңнени экиденде кырк-элли саны атлы билен гелип экитдими я екеже өзи гелип экитдими?

— Хава, еке өзүди.

Эйсем, сен заңнар, онуң үстүне йыгын гурап баряр-сың-ла. Эгер сен, Гөроглы, бизин билен барып арыны алсаң, соң ене бир махал сен Арап билен дүшуп саташайсаң, «Хэ, заңнар, Гөроглы, мен сениң Гүленнам еңнени екеже өзүм алып гайтдым, сен болса кырк, элли саны жалатая арканы дирэп, арыны алынчаң, торпак башына, заңнар» дийсе, сен оңа нэме диерсиң, Гөроглы, ондан бу янынам өзүң билйэсиң-дэ.

— Шейл-ов, шол Көсе, шу айданың чын-ов; Мен еке өзүм гидип, арымы алайын. Сен кырк йигиди алып ызына гайт — дийди.

— Хай, Гөроглы, йөне бу кырклар менің диеними эдэйсе ягшы; хав йигитлер, сизлерем гитжек дийишип дызап дурман, Гөроглы бизин билен арыны алса, онда онуң ары жайына дүшжек дэлмишин, йөрүң гайдайлың! — дийип, кырк йигиди алып, Көсе Чандыбиле бака дөнүп гайдыберди.

Гөроглы «екэниң яры худа» дийип, басды ата гамчыны. Ёл узак, гепиң гысгасы ягшы. Атыны сүрүп Арабыстан илатына барды, бир адамдан:

— Хав, жора, бу гүнлер Рейхан Арап нэме пише башында? — дийип сорады.

— Ягшы йигит, Рейхан Арабың пишеси. үч айлап багшы айтдырып, сурнай чалдырып, награ урдурып, тебл какдырып, масгарабаз ойнадып, саз-да, сөхбет гурап, безмде боляр. Онсоң гарныны дойруп, үч айлап уклаяр. Дүйн саз сөхбетини гутарып, гарныны доюрып ятды. Шу вагтлар укуда. Онуң шондан башга пишеси ёк.

Укуда диен сөзи эшиденден соң, Гөроглы гап-гайгысыз сүрүп өтәгитди. Барды галаның арка йүзүнден. Рейхан арабың галасының арка йүзүнде улы чар багы бар экен. Аркадакы дервезеден гелип багына гирди, багың ичинде гүллер ачылышып, билбиллер чах-чах уруп сайрашярды. Гөроглы шол ерде еңнесини ятлап, бэш келеме сөз айдар герек:

Багда ачылан гызыл гүллер,
Бу бага гүлүм гелдими?
Даг үстүнден акан силлер,
Бу жая еңнем гелдими?

Багда сайраян билбиллер,
Дегресин алан сүнбүллер,
Гүл үстүнден өсен еллер,
Бу бага еңнем гелдими?

Гөзүм яшы деряйы Нил,
Болды менің халым мүшгил,
Гүл ышгында көен билбил,
Бу бага еңнем гелдими?

Бу гүн гурбан болсун башлар,
Ган болды дидәмде яшлар,
Баг үстүнде учан гушлар,
Бу бага еңнем гелдими?

Бу гүн башыма иш дүшди,
Менің йүрек-багрым бишди,
Боз тарланым белент учды,
Бу бага еңнем гелдими?

Узак ерден сорап гелдим,
Гам билен хемхана болдум,
Не хабар, не нышан билдим,
Бу тая еңнем гелдими?

Алыс болды мең меканым,
Айралыкдан көйди жаным,
Кәбәм энем мәхрибаным,
Бу жая еңнем гелдими?

Гөроглы, кысматым яман,
Еди йылдыр чекдим эфган,
Не хабар боляды, не нышан,
Бу тая еңнем гелдими?

ГӨРОГЛЫ сөзүни тамам этди. Багың бир тарапындан икинжи бир тарапына өз ишлери билен барян бирнәче хызматкәр-чорулары гөрди. Гөроглы жошуп, бәш келеме сөз айдар герек:

Бу бага сейле геленлер,
Инди хабар жана болды,
Дидәм үзре акан ганлар,
Гөз яшым рована болды.

Мен бага гелдим нар үчин,
Көп ыгтыкатым бар үчин,
Чыкмышам бир начар үчин,
Өртенди, первана болды.

Гезсем герек илден-иле,
Дердим көпдүр, ёкдур хиле,
Гайгы бары менің биле
Гошулды, хемхана болды.

Ёк менің зынат-нышаным,
Балкан дегреси меканым,
Бир гарчгай мәхрибаным
Гөзүмден бигана болды.

Гөроглы, еңнең ят эйле,
Онсуз бага барма сейле,
Кысматым язылды шейле,
Гөрмегим гүмана болды.

ГӨРОГЛЫ сөзүни тамам эдип, яңкы гечип гиден хызматкәр чоруларың гиден угруна бака гитди. Шол гелүвине ховзуң боюна гелди, гелсе, Арап Рейхан заңнар бир бейик сыпаның үстүнде, уллакан гүҗүмиң ашагында докуз габат чымылган ташлап, баш ужунда докуз текъе, аяк ужунда бәш текъе ташлап, чиң аркан дүшүп харлап ятыр. Хер демини алып пышгыранда, гүҗүмиң япраклары чыгшыл-чыгшыл сес эдйәр.

Гөроглы: — намартчылык эдип уклап ятан адамыны өлдүрмәйинле, хер хачан турса, атымың ызыны гөрсүн— дийип, үч мертебе атыны төверегинден айлады. «Гүйжүми Рейхан Арап хем гөрсүн» дийип, бир ёгың гүҗүме ок атды, окуң ярысы аңры гечип дуруберди.

Ондан соң харемханасының ишигинден гелди, харемхананың ишигинде Гүленнам еңнесем Арабың гейимлерини ювуп отырды. Салам берип барды. Гөроглы еңнесини чаларак гүман эдип салам берди. Эмма Гүленнам Гөроглыны хич гүманам этмеди. Ол айрылышандан бәри еди йылдан көп вагт гечипдир, Гөроглы болса, дөв ялы йигит болуп етишипдир, танар ялы болмандыр. Хер зат-да болса бу оглан Гүленнамың гөзүне ыссы, мәхирли гөрүнип:

— Эй, мәхирли новжуван, герчек гоч йигит, вай ны-ры-дидәм, гөрер гөзүм, сен бу юрдуң перзендине меңземийәрсиң, менің гөзүме ыссы гөрүндиң, сен хайсы яндан боларсең? — дийип, делминип бәш келеме сөз айдар герек:

Эй новжуван, ики чешмим-чырагым,
Башына дөнейин, нирден болар сен?
Бу ерлерде ёкдур менинг гамхорум,
Гурбанын болайын, нирден болар сен?

Новжуваным, менинг эшитгин сөзүм,
Аглай-аглай менин ган болды гөзүм,
Сени гөрүп, бу гүн йитирдим өзүм,
Сөзле, жаным, мана, нирден гелер сен?

Мен бир гарып начар, көп болар кылым,
Жебри-жепа билен солупдыр гүлүм,
Өзүн хайсы яндан, ким сен, билбилим,
Сөзле, гурбан олам, нирден болар сен?

Мана дийгил, эшидейин сөзлерин,
Не себәпден яша долды гөзлерин,
Әлемни ягтылдар табан йүзлерин,
Растыны дий, жаным, нирден болар сен?

Узак ерден гелен эзиз мыхманым,
Сана гурбан болсун бу ширин жаным,
Сөзүн эшитмесем, болмаз карарым,
Сөзле, новжуваным, нирден болар сен?

Гүленнам дийр, гопды башымда думан,
Йидигим зәхердир, чекдигим пыган,
Бир гарып мен, болды кысматым яман,
Гурбанын болайын, ниреден болар сен?

ГҮЛЕННАМ сөзүни тамам этди хем гөз яшыны дәне-дәне дөкди. Гөроглам огланвагтындакы ялы башындан гечен хорлуклары ядына салып, хапа болуп бозулды. Соңра еңнесиниң өзүни танамыяныны анлап, өзүни танадып, бәш келеме сөз айдар герек:

Агламагын, гамда гиден начарым,
Текели-түркменли илден болар мен.
Гылыч уруп, гызыл ганлар сачарам,
Азал дерясындан, силден болар мен.

Бизе пата берди эренлер, пирлер,
Бир гахар эйлесем, титрешер ерлер,

Танымсаң, бизе гардаш дийрлер,
Текели-түркменли илден болар мен.

Эзелде кысмата язылан гелди,
Еди йылдыр, гөзүм яшы сил болды,
Аглап-аглап йүрек-багрым ган болды,
Текели-түркменли илден болар мен.

Көңлүм шатдыр бу гүн Гырат үстүнде,
Анча дөвүшер мен мейдан песдинде,
Жан берермен ар-намысың үстүнде,
Текели-түркменли илден болар мен.

Пирим шахымердан мертлериң мерди,
Гол гөтерип, бизе бир пата берди,
Мен өзүм бир герчак Алы шәгирди,
Текели-түркменли илден болар мен.

ГӨРОГЛЫ сөзүни тамам этди. Эмма Гүленнам ене муны хич гуман этмеди. Йөне бу огланың «текели-түркменли илден болар мен»... диен сөзлерине гулак асып, онуң, өз илиндендигини гуман эдип: «Менинг Гөроглымдан хабар бер» дийип, бәш келеме сөз айдар герек:

Текели-түркменли илли гардашым,
Көрпе гузы-Рөвшен жандан билдиңми?
Бу гүн гөрсем, гурбан эдердим башым,
Ховандарым Гөроглудан билдиңми?

Бу гүн гелип, ачдың йүрекде бендим,
Гөроглуды менинг ялңыз перзендим,
Ширинім-шекерим, набадым-гандым,
Жигербендим Гөроглудан билдиңми?

«Кәбәм энем» дийип, голум тутарды,
Басан ызларыма тогап эдерди,
Гаты яйын чекип, түрген атарды,
Эсрик нерим Гөроглудан билдиңми?

Бизиң жайлар алмалыдыр, нарлыдыр,
Кысмат яман, пейшанымыз шорлудыр,
Еди яшдан намыслыдыр-арлыдыр,
Бир намыслым Гөроглудан билдиңми?

Гүленнам дийр, мунда башым бендедир,
Айралыгың дагы жаны-тендедир,
Еди йылдыр бар умыдым шондадыр,
Ховандарым Гөроглудан билдиңми?

ГҮЛЕННАМ сөзүни тамам этди. Гөроглы мунуң хич гүман этмежегини биленден соң:

— Енне, мен сениң шол умытлы адамың өзүдирин — дийди.

Гүленнам:

— Хей, вай, мениң еке-ялңыз ховандарым Гөроглумы сен — дийип, Гөрогла бака топулды. Гөроглы атындан дүшүп, еңнеси билен гөрүшди. Гүленнам Гөроглының дашындан үч мертебе айланып, маңлайындан огшады.

Гүленнам гөршүп боландан соң, ене отуржак болуберди.

— Отурма енне, деррев мин атың сыртына.

— Эй, Рөвшен жан, мениң болжагым болупдыр, боям сыныпдыр, инди мени бу жайымдан гозгама.

— Ёк, болмаз! Гитмесең болмаяр, енне жан.

— Рөвшен жан, сана бир геп бар, сен шу вагтлар мени экитсең, бу бетбагт билен ене бир ерде саташагайсаң, «Хай, заңңар, Рөвшен, мен сениң Гүленнам еңнеңи раст диен махалында-новча махалында, гучуп-гучуп ятдым, инди соңунда гаррап, сандан галандан соң экидип «Арым жайына дүшди» дийип, гезип йөрмүң. Кемпири бәри ков» дийип айдар. Ол вагт сениң йүрегиң ынжар.

— Эйсем, бу ишиң генешини сен бер, енне жан.

— Мунуң генешини мен берсем, мунуң оглы ёк, өнки аялындан диңе екеже гызы галыпдыр, шондан башга перзендем ёк, оның үчинем ол гыз етишен хем болса, оны әре бермәге гөзи гыйман саклап отыр. Шу вагтлар ол гыз йигрими бәш яшына барыпдыр, адына-да Бибижан диййәрлер, шоны алдап-огшап сениң сыртыңа бир миндире билсем, сен ондан соң арабың йүрек ягыны үзйәрсиң.

— Пах, енне жан, йигрими бәш яшындакы тырсылдап отуран гызы тапсам, дагы нәме герек.

— Онда сен шу ерде дурубер бакалы — дийип, Гүленнам Бибижаның янына бака барды.

— Хә, енне жан, нәме ишләп йөрсүң?

— Эй, Бибижан, яңы дашарда атаң гейимлерини

ювуп отырдым, бир атлы яраглы-герчек гоч йигит телпеги чекгә гоюп, «еңне бир сув бер» дийип айтды. Бу шалтык кирим билен сув берсем, йүреги алмаз, дийип, гөвнүме гелди. Гел, шуны Бибижана айдайын, шуңа бежеринип-безенип, ясанып сув берсе, тебәхеди говы алар хем «Арабыстан илатында шулар ялы овадан етишен бир гызы гөрдүм» дийип, хер мейлисде, отурышыкда-да гүррүң эдер, дийип, гөвнүме гелди, шонуң үчинем сениң яныңа гелдим. Шоңа бир сув бер, Бибижан.

Шейле бир овадан йигит болса, гөзүм билен гөрүп гайдыберейинле — дийип, Бибижан йөриш этди. Дәлиз билен гелйәкә, хениз ишикден чыкманка Гөроглыны гөрди, бармагыны дишләп, бу ишикде дуруберди. Гөроглы ишикде бармагыны дишләп дуран Бибижаның жемалыны гөрүп, бәш келеме сөз айдар герек:

Гаршымыздан бир ай догды,
Гутлы болсун ил үстүне.
Болды ажап заманалар,
Гадам гойсун ёл үстүне.

Тер гунчалы гүллери бар,
Гөз үстүнде ёллары бар,
Бир ажайып халлары бар,
Халын гойсун хал үстүне.

Не мейдана гирмек герек,
Не гәдикде дурмак герек,
Ширин жаны бермек герек,
Мурча[1] миян бил үстүне.

Бир гыз геледир безенип,
Досты-душманы гөзенип,
Гамза тыгыны гезенип,
Хүлле геер шал үстүне.

Ярың багына гирели,
Багың гүлерин тирели,
Сен гелмесең, биз баралы,
Бар, чыкып дур, ёл үстүне.

[1] Мурча гарынжа.